

1978 – En oversigt

Ved Carl Trock

Antallet af børn i »Hovedstadsregionen«, der ikke døbt, voksede atter med 0,7 % i 1977, til 29,5 %. Færre her melder sig så ud af folkekirken, tallet faldt påny – nu dog lidt – til 3489, mens der igen blev flere genoptagelser, 657¹. Længst væk fra Københavns Rådhusplads, i Aalborg Stift, faldt antallet af udmeldelser, mens antallet af indmeldelser steg en smule².

Danmarks Statistik arbejder med et år ældre tal fra hele landet, de siger at dåbsprocenten fra 1975 til 1976 faldt med 1 % til 85,9, året før var faldet 1/2 %. I hovedstaden og nærmeste omegn kan procenten ligge omkring 60, mens kommuner, især i Jylland, kan nå op på 100 % (Odense 85,1, Århus 81,7, Ålborg 91,3). Antallet af kirkeskattepligtige i hele landet faldt så med 0,1 % til 94,8, mod et fald på 0,3 % i 1975. Tendenserne spores landet over³, også her fører hovedstadsregionen an, med 92,3 % kirkeskattepligtige i 1976, enkelte steder her kom man under de 90 %, ellers ligger tallet på øerne på 95,7 %, i Jylland på 96,3 % og ofte går det op på 97-99 % (Århus Kommune 93,9, Ålborg 96,3).

Yngre teologer vurderede så virkeligheden bag tallene sådan: »Idag kan man gå ud fra, at flertallet lever uden nogen gudstro« – eller: De

Ved henvisninger bruges følgende forkortelser: BeT Berlingske Tidende; DKt Dansk Kirketidende; FIA Flensborg Avis; Ft Folketingets forhandlinger, dato evt. angivet; Ftårb Folketingsårbog 1977/78; IMT Indre Missions Tidende; JyPo Jyllands-Posten; KC Kirkeligt Centrum; KD Kristeligt Dagblad; KiInf Kirkelig Information; MrBI Menighedsrådenes Blad; Pol Politiken; PrfBI Præsteforeningens Blad; re-f re-formatio; Relgl Religionslæreren; Thv Tidehverv; VAF Vejle Amts Folkeblad; WA Weekendavisen. Årstal tilføjes kun, hvor det ikke er 1978. – Årstal i parentes henviser til tidligere årsoversigter og går på *udgivelsesåret*.

[1] Orientering fra Københavns Statistiske Kontor nr. 54 jfr. her 1978 179.

[2] Tallene var henholdsvis 294 og 226, Aalborg Stiftsbog 129.

[3] Stat. Efterretninger 11/9 jfr. KDs dramatisering 12/9, søgt afdramatiseret KD 26/9 jfr. 18/3 og kommentarerne for Lolland-Falsters Stift: Tallene viser, at vi i spring nærmer os situationen i hovedstaden, stiftsbog 8.

fleste i vore samfund tror ikke længere på Gud – eller sådan: »Trods alt har kirken ... stadig væk et livskraftigt *miljø*, men til gengæld stadig mindre et *folk*, hvor meget man end taler om folkekirken«. Det kan dog også hedde: »Langt de fleste herhjemme har endnu et mere eller mindre bevidst forhold til kristendommen som historisk og kulturel størrelse«⁴.

Der er god grund til bekymring for den folkekirkelige situation, over den begyndende nedbrydning af de kirkelige sædvaner, det traditions-mønster, der har båret menighedslivet i sognene gennem århundreder, skrev biskop Johs. W. Jacobsen, som vidste, at forudsætningen for fortsat at forkynde og leve ud fra den betragtning, at alle sognets døbte hører til den kristne menighed, er, at det folkekirkelige traditions-mønster ikke forfalder. Han fortsatte: Derfor skal vi, hellere end tale let nedsættende om firehjuls-kristne eller folkereligøsit, højt værdsætte betydningen af den nedarvede tilknytning til sognefolkene ved menneskelivets knudepunkter. Smuldrer det, kan en folkekirke næppe bestå⁵.

I. Folketing – folkekirke

Kirkeminister Jørgen Peder Hansen fik gennemført 2 ændringer i folkekirkens lønningslov. Ret enigt forhøjedes det beløb klækkeligt, der via landskirkeskatten går til kommuner som økonomisk er spændt hårdt for, og det reguleres automatisk, da det ansættes til 4 % af det samlede udskrivningsbeløb (1978 184). Nogen skepsis var der overfor, at provsten ikke længere skal være født formand i provstiudvalget, som efter næste menighedsrådsvalg i 1980 frit vælger formand; det er noget, som vi »i demokratiets navn« må tilslutte os, lød det sammen med tvivl om den reelle betydning deraf, når provsten fortsætter som »forretnings-

[4] Henholdsvis Viggo Mortensen, Ole Jensen, Svend Bjerg og Theodor Jørgensen i Danmarks Radios bog »Udfordring til kristendommen – kristendommens udfordring« 33, 51, 101, 148 jfr. her 1978 180, 1977 171, 1976 329 og 1975 220 f.

[5] Under Guds Ord nr. 233, lidt udvidet i Viborg Stifts Årbog 7. – KD talte kirkegængere og kom til, at der er mindst 210.000 i kirke om søndagen; knap 20 % af befolkningen kommer mindre end en gang om året, 43 % kommer kun ved kirkelige handlinger (KD 24/2f jfr. 1977 171); men folk overdriver deres kirkegang, når de udspørges, reelt bør det tal nok halveres, mente Per Salomonsen (KD 17/3 jfr. 1970 137). En hovedstadspræst talte op, og fandt, at 50 i kirke fra et sogn på 9.000 »er da ganske pænt«, Otto Jørgensen KD 16/3. Om antallet af seere og lyttere se siden p. 171.

førende medlem«⁶. – Provsterne var så ikke i tvivl om, at her blev handlet forkert⁷.

Under behandlingen bebudede ministeren, at han ville nedsætte et udvalg, der – i løbet af et år – skal kulegrave folkekirkens økonomi, det havde udviklingen siden 1970 gjort nødvendigt (Ft 6253). Udvalget kom igang – med at indhente savnede og nødvendige oplysninger – mødt med nogen skepsis fra både departementschef Aug. Roesen og »menighedsrådsforeningen«s formand, Erik Davidsen (MrBl 188, 174, KD 6/4, 7/7, 2/11 jfr. leder 12/10).

Efter lange forhandlinger kom pastor Erik Bock til at fortsætte som præst på – som det synes – Jørgen Peder Hansens ansvar, på trods af menighedsrådsflertallet og hans kollega. Bock måtte så i »en håndfæstning« beklage, at der foreligger »berettigede klager« over ham, og forpligtige sig til at »søge menighedsrådets godkendelse af alle arrangementer« i kirken eller dens sal, bortset fra ordinære gudstjenester og kirkelige handlinger⁸.

Dannelsen af SV-regeringen medførte, at kirkeministeriet igen fik sin egen minister, fhv. indenrigsminister Egon Jensen (1978 186). Denne syntes først overrumplet over at være anbragt på, hvad han kaldte »ikke netop en ønskepost«, men trøstede sig med at have samme personlige baggrund som ethvert medlem af folkekirken. Han udtalte, at han ikke kom med reformtanker – og blev vel derfor hyldet med »Skide godt, Egon!« i et telegram fra Grundtvigsk Konvent (KD 31/8, Vestkysten 1/9 jfr. KD leder 30/8). Siden dristede Egon Jensen sig til at tale både om folkekirkens fortræffelighed – »den nuværende ordning fungerer jo udmærket«, den bør man kæmpe for at bevare, især sognestrukturen, og han var for decentralisering i det hele taget, dog burde der ved økonomien fortsat være en vis koordinering mellem menighedsråd og kommunalbestyrelser.

[6] Ftårbog 172 og her 1978 note 14. – Lov vedrør. vicebiskoppen på Færøerne, se Ftårbog 173 og her 1978 192.

[7] Provsteforeningen henvendte sig til kirkeudvalget for at hindre den »svækkelse af menighedsrådenes i forvejen begrænsede selvbestemmelsesret« KD 10/3 f, 4/4 contra 18/3, 29/3 jfr. PrfBl 256, MrBl 115.

[8] KD 12/8, PrfBl 533. Bock skrev da om sine visioner om en åben folkelig kirke, mens menighedsrådsflertallet pointerede, at sagerne var opstået, fordi der er visse regler og bestemmelser for tjenestemænd i præstestillinger, der også måtte gælde Bock, og dr. Jørgen Larsen fandt, at hans kollega havde overtrådt sit præsteløfte »læremæssigt, etisk og embedsmæssigt«, KD 12/8, 22/8, BeT 3/9 jfr. KD 13/6, Pol 13/7, 10/8 og her 1978 188.

Selv helt neutral ville Egon Jensen skabe det bedst mulige samarbejde mellem de forskellige opfattelser i folkekirken, han ville lytte til alle – dog helst til de tolerante. Kun sager, som ikke lod sig løse i sogne og stifter burde ind til ministeriet, f. eks. burde biserne tage et vidtgående ansvar, og ingen skulle prøve at smyge ansvaret fra sig. For at bremse stærke stigninger i kirkeskatten aht. skatteyderne var en vis koordinering nødvendig, og derfor burde kommunernes vektor ved stigninger i de kirkelige budgetter opretholdes. Derudover udtalte han sig for, at kirkerne (ligesom skolerne) kunne bruges så frit som muligt (KD 9/9, MrBl 259).

Jørgen Peder Hansen beroligede sin efterfølger: Der er meget lidt lovgivningsarbejde umiddelbart undervejs, men økonomien, »nok den største udfordring til folkekirken som sådan på lidt længere sigt«, trængte sig på, akutte var også de kirkelige forhold i København; men den tidl. kirkeminister havde tillid til de 2 nedsatte udvalg, mens loven om kirkers brug er ude til høring og »bispevalgloven hviler p. t.« (MrBl. 260 jfr. 212 f. og her 1978 183 og s. st. note 14; »menighedsrådsforeningen« om brugsloven MrBl 8).

»Plejer er død i kirkeministeriet« sagde Egon Jensen sidst på året og henviste til, at han ekspedit havde afskediget en præst efter 5 års grove forsømmelser med »kirkebøgerne« (KD 8/12), og at han – på biskop H. Høirups tilskyndelse (KD 30/11) – ville fremme proceduren ved bispevalg, så den nye biskop umiddelbart afløser den afgående, samt at han uopfordret havde forhøjet loftet over rådighedsbeløbets størrelse med 20 % fra 1/1 1980 – noget han gerne fortsatte med, også udover det prisstigninger berettiger til, for »menighedsrådene må have noget at arbejde med«, de skal have de bedst mulige vilkår. Dernæst ville han arbejde for, at kirken åbner sig udadtil og integreres endnu mere i det øvrige samfund. Vor »kirkeordning er den bedste, der findes«, det er så aht. folkekirkens omdømme og rummelighed vigtigt at undgå fanatisme, der kan ødelægge den.

Lidt forlegen over en passus i Socialdemokratiets nye arbejdsprogram mente EJ, at menighedsrådene måtte være eneansvarlige ved brugen af selve kirkerne, men mht. menighedslokalerne troede han på et tættere samarbejde mellem kommuner og sogne (KD 30/12).

Yderpartier demonstrerede på ny deres holdning til folkekirken ved behandlingen af finansloven for 1979 (1978 182). Kommunisterne foreslog for 5. gang i træk enhver bevilling til kirkeministeriet slettet (ændringsforslag 362). Fremskridtspartiet ville dog gå lidt langsommere frem: Da folkekirken ikke var blevet selvunderholdende 1/4 78 sattes som ny frist 1/1 80. De fleste bevillinger foresloges halveret eller ganske slettet i 1979. Begge partiers forslag forkastedes⁹.

I december fik Socialdemokratiet vedtaget de resterende dele af sit nye arbejdsprogram. Her gentages om kirken: »Da et væsentligt flertal af det danske folk fortsat tilslutter sig folkekirken« er det en selvfølge, at folkekirkens forbindelse med staten opretholdes ved, at folketinget er kirkens øverste lovgivende instans. Sådan grundfæstes folkekirkens

rummelighed og frihed og samtidig sikres staten bedst muligt mod kirkelig pression (jfr. her 1974 209 og 1977 180).

Videre gentages, at yderligere decentralisering af den kirkelige administration er nødvendig, så hovedansvaret for det kirkelige liv hviler på dem, der bor i det enkelte sogn; de folkevalgte kirkelige råd bør have fuldt økonomisk ansvar inden for de rammer, det kommunale fællesskab muliggør. – Ved en ændring blev ønskerne om mere udstrakt brug af kirkerne imødekommet. Hovedbestyrelsens indstilling om, at »den lokale menighed« skal være indforstået (1978 note 7) udgik, så kirkeprogrammet slutter: »Den kirkelige lovgivning må ikke hindre, at kirkebygningerne kan anvendes til ikke kirkelige formål når de er ledige«.

Den vedtagelse skete ikke uden – vist lidt sen – indsigelse (KD 11/12) og vakte spørgende undren hos biskop K. C. Holm (KD 16/12 jfr. 30/12).

Venstre lagde op til nyt program (1971 180 og 1972 230), der skal

[9] 14/12 4290 og 4275. – Zs 1109 ændringsforslag kom sent og måtte udgives særskilt, de behandledes næsten under ét. Målet for folkekirken var at gøre den »selvstyrende på lokal grund, menighed for menighed«. Indtil det sker, betales ikke merarbejde og særlige ydelser, ej heller for tjenesterejser og befording, mens »kommissioner og udvalg nedlægges omgående«. Også Pastorseminariet og Præstehøjskolen kunne straks nedlægges, og, når Z foreslog sømandsskatten afskaffet, kunne tilskud til Dansk Sømandskirke afvikles over 2 år; tilskud til Dansk Kirke i Udlandet foresloges nedtrappet på samme vis; sådan også med udgifter til biskopper og stiftsøvrigheder, for »det er forpestende for en sund gudstilbedelse at oprette biskopater og stiftsøvrigheder som verdslige myndigheder«, og statskassen kan allerede i 1979 regne med indtægter fra salg af bispegårdene. Statens tilskud til præstelønninger, ansat til godt 136 mill., spares først 1/1 80, da kommer den skattefri bundgrænse på 60.000 kr., mens overskydende beløb beskattes med 50 %, og da »må menigheden selv lønne sine præster«. Fra 1/7 79 må menighedsrådene bekoste præsters befording og provsternes protokoller og 100.000 kr. kan spares. Udgifter vedrørende Færøerne og Grønland foresloges slettet straks, dér måtte man selv bestemme og betale uden utilstodelig indblanding fra Syd-Danmark. Alle udgifter til folkekirkens repræsentation i udlandet skulle straks udgå. – Z har fra første færd sagt, at religion er den enkeltes private sag, men hvad det betyder mht. folkekirken er aldrig klart formuleret i partiets program- eller debatoplæg, skrev Ernst B. Schmidt, MF, og fortsatte: »Der har flere gange været tilløb til at få partiets stilling« til folkekirken præciseret, men da det har været »vanskeligt at finde en dækkende fællesnævner, har debatten ikke fundet sin afslutning«, MrBl 103 jfr. her 1974 210 og Glistrup KD 19/1.

vedtages i 1979. Som baggrund for de forslag, der sendtes ud til debat, hedder det, at det svarer til »en liberal tankegang, at folkekirken styres af folket, ikke af en religiøs elite«; liberale må derfor forsvare folkekirkens rummelighed, thi dér »skal der være plads til den brydning af religiøse opfattelser, som er en nødvendighed for kirkens liv«¹⁰. Statens opgave er »at sætte de lovgivningsmæssige rammer« uden at »blande sig i menighedens og kirkens daglige liv«.

Videre siges, at der er »rige muligheder for, at kirkens præst og menighed« som en del af det lokale fællesskab »kan tage initiativ til arrangementer for sognets beboere – det være sig af religiøs, kulturel, samfundsmæssig som af festlig karakter. Den bedste økonomiske baggrund herfor, er den man selv skaber«¹¹.

Masseflugt kan aflive folkekirken, skrev Jørgen Peder Hansen og pegede særligt på de enorme økonomiske problemer i Københavns Kommune, hvor ingen kan »se bort fra, at sognesammenlægninger kan

[10] Det satte folketingsmand Bertel Haarder i relief på Venstres kirkekonference ved at spå, at der kommer mange krasse præster, af konservativ og fundamentalistisk art, og ved siden af dem vil Ruben Jørgensen være »som et søndagsskolebarn« (KD 30/10 jfr. leder 31/10 og 3/11; om polariseringen blandt de teol. studenter i Århus og opgørelsen: 115 højrefløjsfolk, 100-150 Aagaard-folk og 50 »helt ude til venstre«, se WA 10/11 jfr. Kordegnenes Blad 150). Haarder opfordrede siden kommende kirkeministre til frisindet at søge yderfløjene bevaret indenfor folkekirken, »hvis de pågældende præster ellers kan komme ud af det med deres menighedsråd. Principielt mener jeg ogsaa, at kirketugt må kunne tillades i en vis udstrækning, når vi samtidig har muligheden for sognebåndsløsning«, skrev han, KD 21/11.

[11] »På frihedens grund. Ideer, holdninger og baggrund for en liberal politik« 55. Konkret hed det så om kirken i »333 forslag«: »Den grundlovssikrede *trosfrihed* må medføre, at der ikke lægges hindringer i vejen for *frikirkesamfund* og andre religiøse mindretal. – Den evangelisk-lutherske kirke er fortsat den danske *folkekirke*, som det store flertal tilslutter sig. – Folketinget må i sin lovgivning sikre at *forkyndelsen* kan lyde og høres i frihed«. – *Mindretalssynspunkter* må sikres vidtgående beskyttelse indenfor folkekirken. – »*Menighedsrådene* må fastholdes som det bærende led i den lokale kirkelige administration«. – Der må udvises stor varsomhed ved sognesammenlægninger. – »Ved justering af byrdefordelingen, mellem medlemmernes *kirkeskat* og statens tilskud til folkekirkens økonomi«, må der tilstræbes udligning mellem de lokale kirkeskatteprocenter. – »Ved planlægning af nye og voksende boligområder må der tages hensyn til kirkebyggeri og oprettelse af præsteembeder, så folkekirken får mulighed for at løse sine forkyn-delses- og undervisningsopgaver. – *Personregistreringen* bør fortsat ligge hos folkekirkens præster«, forslag nr. 76-84.

blive aktuelt« (FlA 28/4). Menighedsrådene dér ønskede at det blev den sidste udvej og eftersøgte andre besparelser. Men den arbejdsgruppe, der overvejer forholdene i København, véd at befolkningstallet i de næste 10 år falder med 25 %, og at kirkeskatten kommer til at stige hyppigere end hidtil¹². Imens søger sogne, der frygter at deres kirke nedlægges, at værgе for sig, i Christians sogn ved at indsamle underskrifter (KD 27/2), på Vesterbro holdt man kirkedage, også for at vise, at menighederne gider være til (KD 18/8).

Johs. W. Jacobsen måtte skrive, at når sognefællesskabet har så trange kår i mange bysogne, som det nøgternt må indrømmes er tilfældet, skyldes det for store enheder og navnlig for få præster. Med »sådan personalepolitik udsulter folkekirken sig selv ... forskertser sine muligheder for at være folkekirke« (Under Guds Ord nr. 233).

Præsteforeningen har sidst søgt at værne de små sogne, nu vil den i højere grad opmærksomt følge oprettelsen af nye præstestillinger, hvor udviklingen gør det rimeligt og nødvendigt; stigningen i antallet af teologiske studenter burde have ført til, at der allerede var flere ansøgere til ledige embeder, men det var ikke tilfældet, konstaterede foreningens nye formand, Karen Horsens¹³. Hun afviste, at særuddannelsen ville medvirke til øget arbejdsløshed blandt unge teologer, så mange særuddannede blev der ikke, og en stor del af dem er pensioneret, inden de store årgange af teol. kandidater presser på, mens der i de næste 7-8 år stadig vil være en stor afgang af præster (PrfBl 255 f.

[12] KD 3/2, 10/2, MrBl 211 jfr. her 1978 183; hverken Præsteforeningen eller Kirkefondet var endnu hørt, PrfBl 485 jfr. 255 og Kirkefondets årbog 38.

[13] Når en kvinde blev formand, ville B. Riisgaard først vægre sig ved at fortsætte som næstformand, han fortsatte dog, stærkt opfordret dertil, og begrundede det med, at foreningens kvdl. medlemmer i enhver henseende måtte være ligeberettigede, og at den var *alle* præsters *tjenstlige* forening, ikke en teologisk eller kirkelig sammenslutning, Karen Horsens kunne han dog ikke selv stemme på; R. forudså at det valg kunne give »nogen uro, medføre visse udtrædelser og måske forårsage forsøg på dannelsen af en ny præsteforening« (PrfBl 43ff jfr. KD 12/1 og 17/1: 4 præster har udmeldt sig). R. mødte forståelse (pro-fide nr. 2), men valget var »en vældig sejr for ideologerne, især feministerne«, for Karen Horsens »eneste aktiv ligger i, at hun er kvinde« (Kühl re-f 23).

jfr. 1977 182). Menighedsrådene mærkede da også præstemangelen som en realitet, derom vidnede de mange genopslag.¹⁴.

Foreningen måtte undre sig over, at overenskomstforslaget for midlertidige hjælpepræster, der har »ansættelsesvilkår så dårlige som meget få grupper på arbejdsmarkedet«, og som havde ligget i finansministeriet siden 1/12 76 (PrfBl 253), først blev underskrevet 21/8. Der bøjede det ministerium sig for foreningens synspunkt, at særuddannelsen ikke er en »mellemteknikeruddannelse«, som har lavere løn til følge, »men en teologisk uddannelse på linie med universitetsstudiet« (PrfBl 1979 3; overenskomsten PrfBl 537).

Præsternes huslejeforhøjelse blev menighedsrådene nærværende, da følgen kan blive, »at der vil komme enten meget få – eller slet ingen – ansøgere til de embeder, hvor huslejen er sat meget højt« (Erik Davidsen MrBl 182 jfr. 247 og her 1978 184).

Rådene oplevede, at der var afsluttet en for dem bindende overenskomst mellem finansministeriet og kirkegårdsarbejderne, uden at de var hørt, og den kan få betydning for en fastlønsordning for landsbygraverne (MrBl 150).

I kirkeministeriet bruger vi masser af tid på forhandlinger med organisationerne, udtalte Aug. Roesen; indtil 1969 havde folkekirken sin egen tjenestemandsløve, hvorefter der kunne tages særlige hensyn, men da kom der én fælles lov, og præsterne var glade, »så følte de sig økonomisk sikre i den almindelige akademikerklasse«; der har blot vist sig »utilsigtede virkninger« og »vi har efterhånden fået to kirkeministre. Knud Heinesen er den anden. Menighedsrådene kan ikke undgå at mærke det nye system ... alt skal helst afgøres ved et skrivebord i København. Og kollektive overenskomster tager finansministeren sig af. Var der nogen, der sagde decentralisering?« spurgte Roesen¹⁵.

I 1978 indviedes 8 nye kirker: Gl. Holte, Mosede Kirke ved Køge

[14] Jfr. K. C. Holm KD 16/10. – 1978 oprettedes i Syd-Danmark 17 nye embeder (enkelte var genoprettelser, ellers overvejende i byernes vækstområder) og 75 blev ledige ved dødsfald og afsked, det modsvareredes af 2 nedlagte embeder (Odense, Aalborg), 59 teol. kandidater (19 fra Kbhvn. 40 fra Århus), 35 e. 1971-loven, 5 e. 1962-loven og 2 e. den ældre lov; om embeder »lagt på is« for længere tid af Kirkeministeriet, se AC-debat 11. – Det teol. studium påbegyndtes af 82 studiestartere i Kbhvn. og 73 i Århus.

[15] R. mindede om, at han ellers gik for at være 100 % statskirkemand, men han protesterede i 1969 mod at gøre folkekirken mere statskirkelig end den var i forvejen, MrBl 192 jfr. 209 og her 1978 note 14, 1976 336 og 1971 195.

Bugt, Sct. Jørgens Kirke i Næstved, Bistrupkirken i Hjørring, Løvvangens Kirkecenter ved Aalborg, Johanneskirken ved Randers, Virklund Kirke ved Silkeborg (etape) og Sædden Kirke ved Esbjerg.

Kirkeministeriet kan holde igen på kirkebyggeriet og ved de ret mange planer om tilbygning med konfirmandstuer m. v. til ældre kirker, eller om selvstændige konfirmandhuse eller sognegårde (t. eks. KD 27/10, 22/11, 15/12 jfr. 1978 187). Udgifter til nye orgler har længe tynget på de kirkelige budgetter landet over. Landets største landsbykirke, Vestervig satte rekord med et orgel til 2,3 mill., hvoraf en del dog var samlet ind (Aalborg Stiftsbog 100 jfr. 153!). Hertil kommer at planer om betjeningen af orglerne i landsbykirkerne ved fuldtuddannede organister kan blive mere byrdefulde, og et menighedsrådsmedlem måtte spørge, hvad ret rådene får, når de stillinger skal besættes (MrBl 315 jfr. 151).

Der holdes igen på statens tilskud til kirkers istandsættelse, af beskæftigelsesmidlerne får Københavns og Ribe Domkirker dog 1,3 mill. i 1979, mere kunne heller ikke Egon Jensen hente derfra¹⁶.

Generelle krav om besparelser i samtlige ministerier havde en overgang truet, hvad just var opnået, at staten for folkekirken betaler de fulde kontingenter til internationale organisationer (1978 182). Det blev undgået bl. a. efter indsigelse fra bisperne. Det mellemkirkelige Råd måtte så beklage, at det stadig skorter på bevillinger til deltagelse i møder ude og til arbejdet hjemme (KD 1/5 f. jfr. 10/9 77).

Ole Jensen gjorde det selv opsigtsvækkende at han blev domprovst i Maribo. Til sine universitetskollegers delvise undren (KD 13/9, 20/9) sagde han, at det nok skyldtes lyst til at blive præst, men også at bureaukrati, administration og vejledning af studenter tager tiden på universitetet, så fantasien lammes hos lærere som studenter¹⁷.

[16] KD 8/11, 15/12. – Politiske partier kappedes om at påtale, at kirken havde for få penge: KrF ønskede rådighedsbeløbet forhøjet og flere penge til konfirmandundervisning og kirkeskoler (KD 19/9), KF fandt statstilskuddet for lille og mente, at der kunne fås mere af beskæftigelsesmidlerne (KD 27/11, 14/12). Jfr. her 1978 182.

[17] BeT 4/9, KD 6/9. – Theodor Jørgensen vidste, at demokratiseringen af den højere uddannelse havde skabt øget behov for vejledning og varierede studieordninger uden at især de humanistiske fag, teologien incl., fik de nødvendige nye universitetslærere, derfor kniber det med tid til fornyelse og udvikling af faget, KD 4/10; O. J. replicerede: Særligt de systematiske fag er underforsynet med lærere, KD 6/10.

II. Folkeskole – folkekirke

En klage til undervisningsministeriet over morgensang og bøn i Mårum skole, en tradition opretholdt ifølge vedtagelse i skolenævnet, rejste stort røre og tvivl om, hvad folkeskoleloven af 1975 indebar; men det var utilladelig indoktrinering, mente nogle forældre. Sagen offentlig fremme fik ministeriet ikke ro til overvejelser¹⁸.

KrF, også KF og V, var på pletten¹⁹. Morgenbøn er ikke indoktrinering, men en kristen livsyttring, sagde Chr. Christensen, KrF, mens Freddy Madsen, DKP vidste, at brugen af røde sange ville blive kaldt indoktrinering, de var så enige om, at elevernes deltagelse måtte være frivillig (radioen 31/1 jfr. her 1975 240). En Observa-undersøgelse viste, at knap halvdelen af befolkningen ønsker morgensang og bøn i skolen, 25 % alene det første og 15 %, især folk på venstrefløjen, ønsker begge dele afskaffet (JyPo 5/3). Undersøgelsen tydede på, at ingen af delene finder sted på 60 % af skolerne; det gælder for 4/5 mente Eigil Brinch, formand for Skole og Samfund (KD 31/1 jfr. BeT 31/1).

Alt for længe har man fra kristen side respekteret religionsfriheden, så kristendommens modstandere har erobret den ene bastion efter den anden i samfundet, men »et mindretal, der ikke vil dyrke Gud, skal heller ikke længere kunne tvinge alle andre bort fra enhver mulighed for Guds-dyrkelse udenfor kirkens og gudstjenestens rum«, skrev KD (leder 1/2). Det lykkedes ikke her, Ritt Bjerregaard præciserede tidligt sit principielle standpunkt, at den slags burde afgøres af skolenævnene, og teologers udtalelser overbeviste hende om, at det rettelig kunne ske efter loven.

Den sag skal ikke afgøres af ministeren, men af skolenævnene sagde flere prompte (Brinch KD 31/1, Rechendorff KD 4/2). Det mente Ritt Bjerregaard også i Folketinget, udspurgt af Chr. Christensen, der ikke fandt, at morgenbøn kunne opfattes som indoktrinering af de 90 %, der tilhørte folkekirken. Spørgsmålet stod åbent, svarede ministeren (jfr. 1972 note 12), hun ville derfor indhente udtalelser fra

[18] BeT 30/1 ff, KD 1/2 ff samt hele dagspressen. Af talrige ledere citeres Fyns Tidende: Skolens kristne kulturgrundlag synes truet, et ministerielt forbud vil give friskolerne vind i sejlene – og Aalborg Stiftstidende: Der er snarere end udtryk for en livsholdning tale om en fællesskabstradition, lidt i stil med flaghejsning ved særlige lejligheder. Den tidl. formand for kommissionen om kristendomskundskab, P. H. Lundsteen bemærkede: Børn kan under gruppepres tvinges med, den sag hører under domstolene, BeT 1/2.

[19] Hvilket bl. a. vist fik Torben Rechendorff, Religionslærerforeningens formand, til at bebrejde emsige politikere, at de, under påberåbelse af at ville skolen og kristendomsundervisningen det bedste, skaber helt unødigt dramatik, Relgi nr. 4.

kirkeministeriet og de teol. fakulteter; men hindrer skoleloven morgenbøn, »agter jeg at tage initiativ til en lovændring«, så afgørelsen overlades skolenævnene, fortsatte hun (Ft 8/2 5954 jfr. bl. a. Pol 11/2, KD 8/5). Det dæmpede kun delvist gemytterne, men det havde også været nævnt, at ministeriet overvejede et forbud, og der var talt mod dem, der ville fjerne børnene fra kristendommen, især af KrF (JyPo 2/2, idé-politik 3/2).

Ved valg af nyt skolenævn blev der rekord-deltagelse i Mårum, 81 % stemte. En fællesliste, for de hidtidige traditioner, fik 98 stemmer, Alternativ-listen, der ønskede at skolen var neutral og objektiv ved politik og religion, fik 17 stemmer (KD 20/5), og pastor Peter Riemann skrev: Der er altså mere kristendom til, end det til daglig ser ud til (DKt 274).

Professorerne P. G. Lindhardt og Theodor Jørgensen kom til at svare for fakulteterne, og den første formulerede udtalelsen: Loven vil værne eleverne mod religiøs og politisk propaganda, meningen er ikke, at påvirkning slet ikke må finde sted, og alene det at blive konfronteret med en livsanskuelse rummer uundgåeligt en påvirkning. Mens megen kristen/kristelig bøn let glider over i forkyndelse/indoktrinering, er Fader vor ved sit indhold og sin faste form en fælles bøn i nøje sammenhæng med den dåb, der stadig møder tilslutning hos det store flertal. Selv ikke brugt i kirken kan den bøn opfattes som forkyndelse, den er et svar på forkyndelse eller den kristne tros umiddelbare udtryksmåde. Brugt i skolen må den være en af de udtryksformer, som medvirker til den »alsidige udvikling« skoleloven taler om. Udfra en rimelig tolkning af loven må de enkelte skoler i samråd med forældrene have ret til at afgøre, om eleverne ved fællesforanstaltninger – »uden påbud, uden forbud« – skal gøres fortrolige med den udtryksform, uden der er tale om forkyndelse i negativ eller indoktrinerende form.

I sin udtalelse til kirkeministeriet skrev Ole Bertelsen, at vilkårene for et enkelt fag ikke kan være bestemmende for brugen af Fadervor, den bøn er som al kristen bøn en livsytring, en personlig henvendelse til Gud, ikke forkyndelse eller undervisning, men begge dele forudsætter den. Det er rimeligt, at skolen går ud fra, at de allerfleste børn er døbt, og at bede Fadervor med døbte børn er ikke at udtrykke andet, end hvad de i forvejen har fået givet, derfor er det ikke indoktrinering. Men ligesom et lille mindretal ikke, når skolens hverdag skal bygge på åndsfrihed og demokrati, må udelukke børnene fra deres givne virkelighed, bl. a. den at de er døbt, må et flertal ikke mod forældrenes ønske tvinge børn til deltagelse i fællesforanstaltninger med kristent indslag (KD 1/6 jfr. 2/2).

Efter at have overvejet de udtalelser erklærede Ritt Bjerregård, at når Fadervor ved morgensang ikke var forkyndelse, så var hun glad for, at det hele kunne fungere som hidtil, uden ændringer (KD 30/6).

Venstre fulgte andre partiers lyst til at ændre i folkeskoleloven og talte også om bedre kår for kristendomsundervisningen. Forhandlingerne endte med at et nyt forlig aftaltes, det skulle give historie og idræt flere timer²⁰. Undervejs havde seminarirektor Herluf Eriksen på Venstres kirkekonference udtrykt tilfredshed med udviklingen for kristendoms-

undervisningen²¹, men så kraftigt som muligt opfordret til, at de timer der var afsat til faget fordeltes bedre, med 2-3 ugl. timer på færre klassetrin. Det bakkede Rechendorff op, han ønskede dog også fritagelsesbestemmelserne ændret²².

En Gallup-undersøgelse sagde noget om befolkningens syn: Skolen skal ligeså fuldt være kundskabsgivende som opdragende. Kun 25 % mente, at den skal opdrage til et kristent livssyn, og dog fandt 70 %, at den skal opdrage til »visse værdier og normer, der af de fleste accepteres som livsgrundlag og det at være dansk« – måske fordi indoktrineringsdebatten har gjort ordet demokrati værdiladet? På spørgsmålet om skolen skal påvirke til et kristent livssyn eller blot forskelsløst orientere om religionerne, svarede 20 % ja til det første, især folk over 60 år. 46 % anså det for muligt at give en neutral opdragelse, mens 41 % mente det var umuligt uden at påvirke børnene. Kristendomskundskab vurderes højest af folk i de borgerlige partier, og på vej mod venstre aftager interessen; men ved en prioritering af de forskellige fag kom det fag blandt de lavest prioriterede²³.

Som et alternativ til den officielle Børnekommissions debatpejec udgav »Forældrenes Børnekommission«: »Vore børn er vore børn«

[20] Venstre KD 12/1 jfr. 4/2, 26/9; om CDs forslag til folketingsbeslutning og KFs lovforslag se Ftårbog 535, 411 og her 1978 note 48; KrF s. st. og KD 21/9, 23/11; aftalen Ft 23/11 2859, KD 7/12 jfr. 12/9 og siden p. 182.

[21] Jfr. Hans Kvist: Når først et fag står ubeskyttet skal det vise sig, hvad det egl. er værd. Jeg finder, det er en glædelig udvikling, at faget nu 100 % er et kundskabsfag (KD 23/5 og IMT 696 med meget kraftig imødegåelse fra missionsfolk); Kaj Mogensen: »Skolens formelle adskillelse fra kirken har været til gavn for begge parter. Der er ved at komme hold« på undervisningen her, Kirkefondets årbog 27; Rechendorff: »Fagets position er blevet konsolideret. De mange nye materialer til faget har sat gang i de daglige drøftelser på lærerværelserne«, Relgl nr. 4.

[22] KD 7/11 og 25/11 jfr. sidstnævnte: Vi ved, at der ikke blot er tale om en isoleret Nykøbing-sag [1978 192], men at der adskillige steder i landet er mange elever fritaget for undervisningen ... og vi ved, at man på enkelte skoler administrerer fritagelsesbestemmelserne meget liberalt, Relgl nr. 4. – Vallensbæk Kommune havde den regel, at lærere der ikke er medlemmer af folkekirken, skal søge dispensation for at kunne undervise i kristendomskundskab, det protesterede en lærer imod – og udspurgt af radioen 8/9 svarede Rechendorff: De lærere, der er uddannede dertil på seminarierne, er kvalificerede til at undervise, jfr. KD leder 11/9.

[23] BeT 22/10 ff samt KD leder 23/10 med forklaringen på det sidste: I fagtrængslen tillægges faget mindre vægt jfr. her 1973 270. Om læreres holdning til faget se Relgl nr. 3.

(1978 211). – Med en vis ret påtales her ekspertvældet, men så ophidset og idet forfatterne tillægger kommissionen synspunkter den ikke har, så de »har afskåret sig fra at blive taget alvorligt«, skrev Rechendorff (KD 22/2 jfr. 9/3, 30/3, 10/4). Men de fik en større udfordring i »U 90 – samlet uddannelsesplanlægning frem til 90'erne«, den affødte »Lighed eller frihed« mod den gennemgribende holdningsbearbejdelse, der lægges op til, så samfundet kan tvinge genstridige forældre (JyPo 17/9, 20/9, 7/11, 15/12 jfr. Thv 41, 57).

Den kritik blev hilst med glæde på helt modsat hold i folkekirken, dog savnedes påtale af, at i U 90 afløser demokratiet det kristne grundsyn i skolen (KiInf. 85, jfr. 17, 31). Her kunne man selv rykke ud mod, at forældreretten trues aht. børnenes tarv, og at U 90 bringer os nær til et totalitært samfund (Glenthøj KiInf. 54 jfr. AC-debat 122, Bibelsk Grund nr. 3). – Også Riemann for ud, såvel mod socialisering som mod U 90's nye værdinormer, hvor »Gud er afsat«²⁴.

Ritt Bjerregaard gentog udenfor som i Folketinget, at her var tale om et debatoplæg (WA 4/4, KD 14/6, Ft 23/5 10560); partierne til højre og venstre for regeringspartiet havde så meget, der gentagne gange måtte besværges, de til venstre fordi det oplæg var »systemloyalt«, »intet har med socialisme at gøre«²⁵. KrF var som andre partier imod ligheds-tyranniet og U 90's anstiftelse til oprør mod forældrene, og gentog KrF, fordi »et demokratisk værdigrundlag skal *erstatte* det kristne grundsyn« (Chr. Christensen BeT 3/11, 19/11; Ft 25/5 11108 og 23/11 2914 jfr. KF 2886).

Andre måtte spørge sig, hvorfor det er kommet dertil, at demokratiet sættes som overordnet mål for al uddannelse, med lighed som det vigtigste delmål, ja endemålet? – og svarede: Fordi det »borgerlige Danmark ikke har overvejet andre mål« (Kr. Jordansen PrfBl 713).

Forgæves havde redaktionschef Ravn Olesen søgt at åbne for en af de mest angrebne passager i U 90: Uddannelsen må bygge på den erkendelse, »at der sker en udvikling, som nødvendiggør, at børn og unge frigøres fra en række traditionelle forestillinger, som bl. a. findes hos forældrene« (p. 184). Unægtelig stærke og for stærke ord, men i

[24] DKt 211, 226, 298, 571 og Kirkeligt Samfunds møde DKt 577 jfr. bl. a. Rudolph Arendt: I U90 hedder det fjerde liv *fritidslivet*, det har fået gudstjenestelivets plads, KD 27/8.

[25] Jfr. spørgsmål fra Haarder, V Ft 12/4 8513; debatten om ministerens redegørelse 25/5 11060 ff, venstrefløjens kritik: SF 11087, VS 11093 (jfr. 30/3 7956 f), DKP 11102, som er citeret; forespørgselsdebatten 23/11 2858 ff.

sammenhængen er der god mening i dem, fandt Ravn Olesen, for ordene går ikke på indoktrinering, men på selvstændiggørelse af den kommende generation (KD 26/5 jfr. bl. a. 11/12).

Det kommer til et opgør om menneskesynet, sagde bl. a. Herluf Eriksen, for i skolen dominerer det Rousseauske syn, som regner mennesket for godt af naturen, hvis samfundet ikke fordærver det. Det kristne syn overser ikke samfundets indvirkning, men benægter en banal lykkeharmonilære og fastholder menneskets ansvarlighed som dets adelsmærke²⁶. I det opgør kan kristne slå følge med alle, der er af ånd (Grundtvig), fortsatte HE og betonedes, at opgøret allerede spores i skolen, hvor religion, dansk og sang er ved at miste deres historiske dimension, mens faget historie delvist er udraderet. Mister skolen sit historiske perspektiv, har det kun én dimension tilbage, samtidsens, og som færdighedsfag tømmes de fag for deres humanistiske opgave og accepterer, at åndslivets ytringer kun er af sekundær art (KD 7/11).

III. Folkekirkens undervisning

Man gør kirkeskoletanken en børnetjeneste, hvis man udelukkende argumenterer for den ud fra de »så kummerlige folkeskoleforhold«, udtalte Rechendorff med undren over, at politikere, der havde stemt *for* folkeskoleloven, som argument brugte, at kristendomsundervisningen ikke er bundet til folkekirken, for der er jo positive begrundelser nok for en kirkelig dåbsundervisning²⁷.

Det religionspædagogiske Udvalg i Løgumkloster nåede et første

[26] Jfr. Poul Dam om Rousseaus »katastrofale« indflydelse også på hele det politiske liv, »Oprør fra midten« inclusive, KD 4/9. På det lag havde man travlt med – for at evangeliet ikke skulle forrådes – at bekæmpe den virkelighedsflugt, at et bedre samfund skaber bedre mennesker, men vidste dog også, at det var en falsk indstilling, at samfundsforholdene »ikke skulle have nogen betydning for menneskers adfærd og trivsel«, Sv. Holm-Nielsen KD 19/9. Rudolph Arendt skrev: Det kan ikke være »kirkens eller teologiens opgave at ... kalde friheden fra politisk, social og økonomisk undertrykkelse for den virkelige frihed og at sige, at uden den har et kristent menneskes frihed intet med virkeligheden at gøre ... det er mere nødvendigt end nogensinde at sige, at et kristent menneskes frihed er en frihed, som ikke kan skaffes ad politisk vej. Det er frihed fra en undertrykkelse, som et menneske ikke kan give noget andet menneske skylden for«. Der kan tales ansvarligt om samfundets skyld »uden at bruge samfundet som undskyldning«, Aalborg Stiftsbog 18 ff.

[27] Relg. nr. 4. – Det kom iøvrigt frem, at der i KrF var »meget delte meninger« om det af partiet 2 gange indbragte lovforslag om kirkeskoler, idé-politik jfr. 1978 185.

synligt resultat, etableringen af en studiesamling. »Johs. W. Jacobsen-Udvalget« måtte så påny bede om penge via en kollekt til sit arbejde med lødigt materiale til det kirkelige børnearbejde og til hjælp for hjemmene²⁸. Arbejde på Præstehøjskolen resulterede i udgivelsen af materiale til kirkelig voksenundervisning (MrBl 171).

Evangelisk Pædagogisk Samvirke tog, med løfte om støtte fra en række kirkelige organisationer, fat på at udarbejde en rammeplan for kirkelig undervisning på alle alderstrin, et arbejde der ventes afsluttet om 2 år (KD 28/2, 31/5, Episkopet nr. 1 jfr. her 1978 197). Men her havde KFUM og K lagt ud, forsåvidt angår de 4-20 årige; den plan var også at forstå som et bidrag til »at muliggøre og fremskynde en kirkelig dåbsundervisning«. Dette første forsøg på at skabe en plan for kirkelig undervisning – tænkt ikke som erstatning for, men som supplement til skolens undervisning – høstede anerkendelse²⁹.

Men får børnene i folkeskolen den undervisning, de har krav på, så vil dette – selv om forkyndelsessigtet er klart fremme – opleves som en art repetition, skrev pastor Søren Lodberg Hvas for at fortsætte: Bliver den plan ført ud i livet vil den ikke nær nå det antal børn, som skolen når; det bestyrker én i den opfattelse, »at det fremfor alt gælder om at bevare og styrke skolens kristendomsundervisning ... Jeg tror ikke, det for tiden er rigtigt at arbejde for etablering af en institutionaliseret kirkelig undervisning, sideløbende med folkeskolens kristendomsundervisning. Behovet for en intensiveret undervisning må vokse op nedefra, båret af menighedens frie initiativ«.

En nærliggende opgave var at styrke konfirmandundervisningen, der burde have større omfang, fandt Hvass, som også pegede på behovet for materiale, som kan give forældrene hjælp, for enhver kirkelig undervisning må forstå hjemmet som et retningsgivende udgangspunkt,

[28] Studiesamlingen MrBl 77, FlA 21/11 jfr. her 1978 197; »Johs. W. Jacobsen-Udvalget« (1975 236) foranledigede iøvrigt udgivelsen af heftet »Børns kristne opdragelse«, beregnet til studiekredsbrug; Kirkernes Oplysnings- og Kursusvirksomhed håbede, efter et år med problemer, at få arbejdsro og stabilitet; man advarede mod at gøre kirkens undervisning til et spørgsmål om børn alene og glemme voksenundervisningen – og det vidste KOK: Her bruges fritidsloven alt for lidt, KD 9/12, 19/12, 16/12 jfr. her 1977 174 og om fritidsloven 1978 197.

[29] Bl. a. KFUM og K lederbladet nr. 3, BeT 16/4, KD 4/4, KC 10 og re-f 104! – KFUM-spejderne udgav overvejelser om »Forkyndelse for børn og unge« (KD 4/3) og kundgjorde, at det i de seneste år var blevet dem klart, at det skal tages alvorligt, at de er en del af folkekirken og dermed af samfundet, KD 27/5, 30/5, 7/6 og 16/3, 9/8 om projekt på landsplan om kristendom og økologi.

og den store afstand, som ofte så smertelig fornemmes mellem børn og kristendom, skyldes ikke først at skolen eller kirken svigter, »men det ganske enkle, at sammenhængen mellem hjem og kirke er så svag, ofte helt er borte« (KD 10/7 jfr. 22/11, PrfBl 393 og Herluf Eriksen i Ribe Stiftsbog).

FDF/FPF, der vidste at forkyndelsen er nerven i arbejdet, opfordrede bisperne til at nedsætte en kommission om børn og kirke. De svarede ved at opfordre FDF/FPF til selv at tage fat derpå. Opfordringen blev fulgt, idet FDF/FPF søger at få KFUM og K og KFUM og K-spejderne med sammen med biskop Henrik Christiansen, der forud havde tanker, der svarede til FDF/FPFs³⁰.

Mange af bisperne fandt, at det var nær ved at kirkelige grupper henvendte sig til bispemødet, når de ville have planer iværksat, og det blev da understreget, at bispemøderne var fortrolige samtaler om fælles problemer (KD 22/9, jfr. 30/8, 19/9, 21/9, 16/10). Skønt Ole Bertelsen straks lod den overskrift, at der kom »for mange henvendelser« til bisperne stå alene for journalistens regning og tilføjede, at man selvfølgelig kan henvende sig til enhver biskop eller til flere, hvad OB ville opfatte som udtryk for tillid, ikke som manipulationsforsøg (KD 23/9), så lød der – sammen med tilfredshed (Kiilerich KDt 507) – fra andre sider forundring: Bisperne vil altså bestemme, hvilke problemer der er relevante for folkekirken, og flertallet, for der kan ikke have været enighed derom, sagde, at børnene ikke er folkekirken problem, men de frivillige organisationers³¹.

Ved samme møde var bisperne enige om at ønske en praktikordning, så kommende præster får mere balance mellem den teoretiske og den praktiske præsteuddannelse (KD 22/9 jfr. 18/5, 20/5 og 10/9 77).

Ved januar-mødet havde de drøftet forslag til en ny kgl. anordning om konfirmation (1978 194). Helst så de, at efterårskonfirmation falder væk, men da den er ret populær, nøjedes de med at ønske den rykket frem til før 15. september, der blev da en længere undervisningstid, fra 1/9 til 1/5. Bisperne var også stemt for at lægge undervisningen fast på 7. klassetrin, da især specialiseringen i 8. klasse giver mange skema-problemer (KD 7/1).

[30] FDF/FPF lederen nr. 10 jfr. KD 29/5 f. 7/6. – Flere forslag om oprettelse af et stiftsudvalg for kirkens undervisning fik Henrik Christiansen til at tage spørgsmålet op på landemødet 27/9, hvor en længere principiel drøftelse viste, at »der ikke blandt landemødets medlemmer kunne opnås bred tilslutning til at stå bag oprettelsen af et udvalg«, hvorfor forslaget henlagdes, Aalborg Stiftsbog 133.

[31] KD leder 23/9, 26/9, 30/9 contra 27/9, Græsholt 4/10, 20/10, 25/10.

Det fremkaldte en skarp indsigelse derfra, hvor 8. klassetrin er foretrukket (K. A. Berg KD 14/1 jfr. KD leder 10/1, KC 16 og her 1978 194). Andre vidste dog, at forkæmperne for 8. klasse ofte måtte betale med undervisningstid i sene eftermiddagstimer, imod talte også det store skema i 8. klasse og at herfra kom færre til forberedelsen, mens præsterne i 7. klasse får børnene »på selvfølgelighedens vilkår«, før de er fyldt med overfladisk kritik, og for landsognene vil undervisning i 8. klasse skabe uhyre problemer (Rysgaard Jensen, Søren Poulsen KD 19/1, 27/2 jfr. her 1976 332).

I februar kom omsider undervisningsministeriets cirkulære til skolemyndigheder og skoler, hvori præciseres, at konfirmandforberedelsen skal sikres timer, så de ikke imod præsternes ønske henlægges til efter normal skoletid, og uden at eleverne får over 7 timer om dagen på 7. klassetrin og over 8 timer på 8.-9. klassetrin; vejledning af 7/12 udarbejdet »efter forhandling med kirkeministeriet« (jfr. her 1978 194).

Sidst på året viste det sig, at bisperne omad Præstehøjskolen havde fået nedsat en studiegruppe, der var gået igang. Den skal på et par år gennemgå konfirmationsforberedelsens teologiske og pædagogiske problemer, herunder komme med forslag til vejledende læseplaner, oplyste formanden provst Rysgaard Jensen (KD 15/12 jfr. 7/1).

IV. Indenfor rammerne

1. Med et løfte om *forslag til nye ritualer* for brudevielse og dåb »i nærmeste fremtid«³² udkom i efteråret liturgikommissionens betænkning »De biskoppelige handlinger« (Nr. 848, afsluttet aug. 1977).

Her tilstræbes både en modernisering, d. v. s. sproglig koncentration, og en tilbageføring til »den rette ordinans« af 1537/39. Det understreges, at både præste- og bispevielse er menighedshandlinger. Ved præstevielse forudsættes da, at ordinanden »allerede – ved menighedens valg og øvrighedens stadfæstelse – *har* sit kald«, så det centrale i ritualet (modsat den »formidable, u-lutherske« overdragelsesformular fra 1685) bliver, at »præsten »modtager« i kirkelig forstand sit kald gennem bønne om, at Gud selv vil »danne og dueliggøre« ham til at øve den funktion han allerede har fået overdraget. Iøvrigt foreslås det at lade præsteløftet udgå, idet det indarbejdes i løftet ved ordinationen.

Forslaget til bispevielsesritual (jfr. 1970 156 f.) understreger, at kirken kun har ét embede, prædikeembedet, og lader – uden at gå ind på betimeligheden af »gentagelsen« af præstevielsen – den hidtil brugte,

[32] Grundtvigske diskuterer stadig dåbsritual, DKt 42, 67, 80, 140, 165 jfr. Dons Christensen KD 4/7 contra Thodberg KD 6/2 79.

intetsigende overdragelsesformular bortfalde, da biskoppen allerede »er indehaver af det embede hvortil han nu i kirkelig forstand indvies«, mens »bispeembedet – med dets administrative opgaver – *er* overdraget ved valg og udnævnelse, og hvad kirken dertil har at føje kan kun udtrykkes i en forbøn«.

Begge steder foreslås det, at menighedsrepræsentanter går med i processionen og deltager i håndspåleggelsen. Det ønskes kodificeret, at præsteordination ikke nødvendigvis sker i domkirkerne. Og også under hensyn til måden, hvorpå bisper vælges, foreslås reglen fra før enevælden genoptaget, at bispevielser sker i stiftets domkirke, med Københavns biskop eller den nærmest boende biskop som ordinator.

Kirkeindvielse bør ske »ved Guds ord og bøn«, og da biskoppens embedsmyndighed understreges tilstrækkeligt ved den rolle, bispemanden har under handlingen, foreslås den hidtidige biskoppelige erklæring om indvielsen, »i høj grad præget af embedsmyndighed«, udeladt som også ordet »afsondret«, der idag forekommer vanskeligt, noget som har fået enkelte bisper til at forbigå det ved kirkeindvielser. Alternativt foreslås det, at en kirke tages i brug ved en almindelig gudstjeneste, hvor biskoppen er liturg i formessen og prædiker.

Udspurgt svarede kirkeminister Egon Jensen, at han gerne medvirker til, at bispevielserne flyttes til det pågældende stifts domkirke (svar til Holmberg, V Ft 14/12 4561 jfr. KD leder 18/12: Det haster aht. Århus!).

Året bragte nok et tillæg til Den danske Salmebog. Kirkeligt Centrum udgav »78-tillægget«, ud fra en formening om, at dette var mere alsidigt, mere moderne og eksperimenterende; af de 70 salmer var dog halvdelen skrevet af K. L. Aastrup og Johannes Johansen, det bragte også en del nye melodier (KC 49, 53 ff. jfr. her 1977 186). Pastor Anders Malling afsluttede sit 7 bind store værk »Dansk Salmehistorie«, der påbegyndtes 1962. Også i 1978 udkom flere prædikensamlinger.

I alle andre sammenhænge tages der hensyn til at børn er børn, »kun ikke i kirken« lød en kommentar (Elisabeth Uldall og Knud Munksgaard KD 12/5 f. jfr. 18/1, 17/5, 31/5, 13/7, 26/10). »Der er sat en udvikling igang, der er åbnet flere og flere gudstjenester for børn ... og der er aldrig i vor folkekirkes historie arbejdet så intenst og kvalificeret med spørgsmålet om forholdet mellem børn og kirke«, kunne det også skrives med erkendelse af, at »folkekirken er stadig langt fra børnevenlig nok. Men den har så småt opdaget, at børn eksisterer«. Det er så »vigtigt at understrege, at der ikke er grund til bekymret foretagsomhed«, og det må ikke glemmes, at kirken ikke skal gøres til »et oplysningsforbund for børn eller til en jagtmark, hvor børn jages

hele året«, skrev Kaj Mogensen³³.

Bisperne overvejer problemerne, herunder at højmessen har vist sig ideel for familiegudstjenester; uden at sige, at de er kommet for at blive, for vi »har dem så at sige for vore synders skyld«, skrev Johs. W. Jacobsen inde på overvejelser om, at familiegudstjenester en gang månedlig overtager højmessens plads, det skal så vel være en forenklet og strammet ordinær gudstjeneste, udvidet med kirkemusikalske eller -dramatiske indslag og fremfor alt med barnedåb og nadver centralt placeret. JWJ berettede om arbejdet med forslag til de gudstjenester (1978 199), og da der her stilles særlig krav til prædikenen, havde han foranlediget, at der kom særlige prædikenvejledninger (PrfBl 681 jfr. KD 18/1, 11/10). Inger Grønbæk påtog sig opgaven med erfaring om, at »den, der holder børnegudstjenester jævnligt, vil snart opdage, at mange unge forældre følges med deres børn, fordi de gerne selv vil høre og lære at tale med børnene om troen« (PrfBl 756, 809).

Med advarsler mod misforståelser – børnevenlighed er ikke det samme som nedlaidenhed, og gudstjenesten skal ikke pædagogiseres eller psykologiseres – skrev Kaj Mogensen videre: »Men, siger nogle måske, gudstjenesten er for alle. Tag blot børnene med. Problemet er ikke, at gudstjenesten er »forkert«, men at forældrene ikke har noget gudstjenesteforhold selv«. Det skal ikke afvises, at børn sjældent får lyst til at gå i kirke, når forældrene ikke gør det, men skal problemerne løses, må der være en principiel vilje til at ville åbne gudstjenesten for børnene. Den vilje til en realistisk erkendelse af situationen må også udtrykkes liturgisk i forskellige gudstjenesteformer. »Men det er vigtigt at fremhæve, at det er en absolut nødløsning ... Idealet må være én gudstjeneste for alle i sognet.«

2. Sidst i 1977 redegjorde programsekretær Mogens Hansen for »kirken i *Danmarks Radio*«: Her behandles kirkeligt stof som en del af landets kultur, i programmer der dels »er kirke«, dels handler »om kirken«. Ingen, heller ikke folkekirken, »har noget krav på Danmarks Radios forkyndende programmer. Forholdet mellem DR og folkekirken er at sammenligne med forholdet mellem postvæsenet og folkekirken«, programvirksomheden er pluralistisk, og fandt MH, det krav som oftest stilles »til de kirkelige udsendelser, at de skal være KIRKELIGE (på kirkens betingelser) bør standse«.

De forkyndende programmer opdelte MH i de, der sker »på mediets vilkår« (1976 note 6), og de, »der er kirke på kirkens egne vilkår, d. v. s. transmissionerne«. Radorådet havde fastlagt retningslinierne for de

[33] Kirkefondets årbog 21 jfr. Per Jensen KD 15/8, Norman Svendsen Kordegnenes Blad 126; Grenå-mødet fik sin fortsættelse, PrfBl 585 jfr. her 1978 199, og andre grundtvigske præster kunne spørge, hvad der skulle til, for at børnene igen kan være med til gudstjenester, Peter Balslev Clausen DKt 580 jfr. Drejergaard PrfBl 835.

sidste, hvorefter medarbejderne siden 1976 havde valgt at transmittere gudstjenester fra 21 kirker indtil 1979, i stedet for den hidtidige ordning hvor hver biskop foreslog 10 prædikanter i sit stift. Nyordningen betød, at lytterne kunne vende tilbage til samme kirke og menighed, det svarede til en »klar sognekirke-tanke«, og radioen vandt praktiske fordele og fik bedre mulighed for omtanke og efterkritik. Ved udvælgelsen var der taget hensyn til både teologisk og geografisk spredning, til »kirkens og dens personales medieegnethed« og til »præst og organists evne og vilje til at føre samtale med os« (PrfBl 1977 778).

I 1978 undsagde nogle præster Mogens Hansens »missionerende radiokirke«, og Søren Krarup afslog flere transmissioner fra sin kirke, han ville ikke være med til den form for »underholdning«. Det kom da frem, at der var utilfredshed med den »radiobiskop« på mere end ét hold (re-f 88).

Pastor Jens B. Olsen havde i et par år fulgt de kirkelige udsendelser. Oftest var han tilfreds med Jørgen Thorgaard i TV, men overvejende kritisk – dog ikke altid (DKt 328, 518) – var han overfor radioen, Mogens Hansen og den i 1978 nyansatte medarbejder, pastor Helmuth Friis (jfr. KD 25/2, PrfBl 201, 217). Jens B. Olsen skrev bl. a.: Det lykkes ofte udsendelsernes tilrettelæggere at få teksten rangeret ind på et sidespor, ja at få den helt afsporet (DKt 422 jfr. 115, 205, 256 og DKt 1977 238) – og sidst konkluderede han: »Det er højst uheldigt, at radiokirken åbenbart ser sin fornemste opgave i at oplyse om, hvordan religiøse mennesker fungerer frem for at formidle evangeliets budskab om Guds dom og nåde« (Vartovbogen).

Da havde pastor Hans Fester Thaysen opfordret de 21 i »æterkirken« medvirkende præster til at gå fra den »missionsstation«, hvor folk skulle slippe for »dårlige dage« i deres sognekirke og knyttes til udvalgte præster og organister (DKt 217, 300, e. KD 6/4 jfr. PrfBl 114, DKt 566 ff). Selvom han stedse havde nægtet at gå ind på Mogens Hansens forslag om at lade radioen få indflydelse på gudstjenesterne, forlod Søren Krarup det udvalgte korps, for så få præster lod sig lettere lokke med til »mediemæssige narrestreger« og radioens medieegnede indre mission var en uanstændighed mod lytterne, gudstjenesterne blev til en slags underholdning uden forhold til folkekirken og uden interesse for evangeliets forkyndelse (PrfBl 314, 332, MrBl 310 jfr. 232, Thv 79 med spørgsmål til bisperne).

Efter hvilke kriterier skal der da transmitteres, spurgte Mogens Hansen og fortsatte: Det »er helt utvivlsomt, at samtalen mellem »de kirkelige« og »de andre« går meget trægt. For »de kirkelige« har jo sandheden og ikke mindst traditionen på deres side, eller har de? At videreføre eller at forråde – det er sagen« (BeT 16/4, jfr. 7/4, PrfBl 314, MrBl 328, DKt 259, Vestkysten 1/7, FIA 26/10, Lytterposten nr. 2). Det var nået, mente MH, at mens der for få år siden kun var 2 danske teologer med medieforstand, var der nu ca. 20 (WA 9/9).

Kristelig Lytterforenings afgående formand, pastor Sv. Aa. Olsen, der var for gudstjenestetransmissioner på kirkens vilkår, kunne konstatere, at det kirkelige stof

i radio og TV var vokset, blot ikke i børne- og ungdomsafdelingen; det var dog ikke helt så galt der, som formodet, viste en undersøgelse (KD 7/8 f, 26/7, 9/10, 20/10, Lytterposten nr. 4 jfr. her 1977 192 og 1975 222 f).

Nye indslag var, at radiotransmissionerne en gang månedlig om eftermiddagen fulgtes op af sognestævner, for at give indtryk af kirkens hverdag, og at samtaler om dagens tekst fulgtes op af en brevkasse.

Sidst på året lagde radio og TV ud med serien »Udfordring til kristendommen – kristendommens udfordring«, der kom også en grundbog, da serien tillige var tænkt til studiekredsbrug. Bedømmelsen deraf hører næste år til.

Et par tal kom frem: De 22 gudstjenester i TV følges af ca. 250.000 (Lytterposten nr. 4), radiogudstjenesterne har ca. 200.000 lyttere (BeT 7/4) og »Ved dagens begyndelse« kl. 6.50 høres af 110-150.000, halvdelen af det antal der hører radioavis kl. 7 (WA 9/9 jfr. her 1977 172).

3. Der kom en ny og anderledes debat om *folkekirkens dåbspraksis*. Aktuelt drejede det sig om, hvorvidt den ordinerede universitetslektor Peder Højen kunne få kollats, principielt dog om grunden til, at biskop Ole Bertelsen var betænkelig og først udbad sig flere samtaler med Højen om de synspunkter, han just fremlagde i bogen »Tro og dåb«.

Det blev til en offentlig drøftelse mellem biskop og lektor om den tro, Højen ser som en forudsætning for dåb, og om den kristne opdragelse, som H gør til en forudsætning for barnedåb. Siden fulgte spredt debat i en del af året, med lidt støtte til H og flere afvisninger. Stærkest sagde Regin Prenter fra: »Lige så enig jeg kan være med Højen i, at det under ingen omstændigheder går an de facto at forsvare barnedåben med, at uden den falder folkekirken, og derefter theologisk rationalisere dette forsvar med fraser om dåben som »Guds gerning« eller troens unødvendighed for Guds gernings udførelse, ligeså uantageligt finder jeg... det alternativ han fremlægger« for »det eneste alternativ til den eksklusivt folkekirkelige barnedåbsopfattelse er en »stærk« dåbs-theologi, der siger det, som den folkekirkelige barnedåbsopfattelses forsvarere har ret i, bedre og sandere og uden forvrængninger«. Prenter indlod sig så som andre på langsigtede perspektiver.

Højens bog udsendtes som en rapport fra Det økumeniske Fællesråds dåbsgruppe (1975 229 f) med ønsket om, at den måtte forny debatten om dåben, bogen stod dog for Hs egen regning. H fastslår, at Ny Testamente har flere forskellige forståelser af dåben, som det næppe er tilladeligt at forene (p. 72), dog er i NT forkyndelse til omvendelse og tro altid forudsætning for dåben, det er troen der er frelses-nødvendig, ikke dåben. H finder, at spædbarnsdåb i de tidlige menigheder er alt andet end sandsynlig, og NT knytter tro og dåb så stærkt sammen, »at en barnedåb synes at være teologisk udelukket« (p. 89) og »antropologisk-psykologisk« uden

mening. Synspunkterne samles i 17 teser; barnedåb kan kun ske på grundlag af kirkens stedfortrædende tro, og kirken må stå inde for, at der bliver sammenhæng mellem dåb og tro (Lumen nr. 58-59).

Theodor Jørgensen indvendte: Hvordan kan H både bruge NTs mangel på entydig lære om dåben til at afvise barnedåben og fællestræk, han finder i NT, som en kritisk autoritet? Enhver dåbspraksis må vurderes ud fra, om den tjener evangeliets centrale intention, og det vil – også ifølge H – sige retfærdiggørelse ved troen. Det er så ligegyldigt, om dåben i NT altid fulgte efter bekendelse af troen, når blot den nødvendige *sammenhæng*, noget andet end forudsætning, mellem tro og dåb eller dåb og tro fastholdes i en barnedåbspraksis (KD 22/2).

I diskussionen vendte Ole Bertelsen sig mod Hs trosbegreb, hvor det ikke klart kommer frem, at Gud skaber og skænker troen, ja det ender med at man krampagtigt forholder sig til sin egen forholden sig til Gud. OB og H var så enige om, at folkekirkens dåbspraksis langt fra er problemfri (KD 24/2 jfr. 18/2 og WA 17/2).

H fik bl. a. den støtte: Han provokerer så præcist, for »alle ved, at dåben efterhånden har fået status af en ukristelig og folkereligøs rite«, og så får den »paulinske missionssituation eksemplarisk betydning« for vor situation (Svend Bjerg KD 25/2 jfr. 15/4). Pastor Ole Skjerbæk Madsen mente også, at tro er en forudsætning for dåb, hvorfor kun spædbørn fra den lokale menighed bør døbes, han havde et ærinde mere, »dåb i Helligånden« måtte ikke skilles fra selve dåbshandlingen (re-f 41, oprindelig et foredrag ved et karismatisk konvent, KD 18/7). Udspurgt om sin praksis som præst svarede OSM: Jeg understreger altid, at det rummer en forpligtelse at lade sit barn døbe. Når forældrene stiller sig positive dertil, kan jeg ikke andet end døbe. Jeg føler en konflikt mellem mit syn og folkekirkens dåbspraksis, men vil arbejde for en ændring indefra, hellere end gennemtvunge en sag eller træde ud af folkekirken, og hvor skulle jeg gå hen? (KD 30/6). KD måtte selv indhente kommentarer hertil: Alene Jørgen Glenthøj havde behersket forståelse for OSMs forslag til nyt dåbsritual, men Lund Pallesen fandt, at OSM gjorde troen til en præstation i stedet for, som ritualen nu, at understrege menneskets hjælpeløshed (KD 4/7).

Kirkeligt Forbunds nye formand, sognepræst Vagn Laursen udtalte, at nok er kirketugt et uartigt ord, men det er nødvendigt i enhver kirke (KD 28/9). »Barnedåben har både Biblens lære og de første kristnes praksis for sig«, vidste Ruben Jørgensen, der med et ja til barnedåb i troende hjem hverken ville havne i baptisme eller folkekirkelighed (Bibelsk Grund nr. 2).

Pastor Henning Talman (1974 note 9) prøvede at få debatten igang igen og præciserede forskellen på forkyndelse og sakramente; han forudså nye dåbsager, indtil bisperne giver præsterne en klar redegørelse for det bibelske og dogmatiske grundlag for vor barnedåbspraksis, og han tog Prenter til indtægt (KD 17/8). Theodor Jørgensen forstod Talman, for når der er en »uopløselig og uopgivelig sammenhæng mellem dåb og tro«, må dåben følges op af oplysning om troen. I stedet for at lade tilfældige forældre undgælde, når de afvises ved dåb, burde bisperne tage fat på den krise, som vi er omfattede af og alle medansvarlige for, og spørge om kirken misbruger de hellige midler, ved ikke forlængst at have forudset de problemer og gøre sit til at imødegå dem? (KD 30/8). TJ havde så håbet på svar fra bisperne efter september-mødet (jfr. foran p. 166).

Prenter gik imod Højen, for intet i NT gjorde det umuligt at antage, at dåben gik tilbage til Jesus, det var for P et trosspørgsmål, som han ikke lod forskere besvare for sig. Også mht. barnedåben refererede H mere forskningen end tolkede skriften, mente P og fandt, at H afviste sin kirkes bekendelse på for løst et grundlag. H opererer med tro som en menneskelig forudsætning, der skal være til stede, men det er omvendt, »Guds nådemidler er forudsætningen for troen, den grund, troen lægger sig over på for at kunne hvile alene på Guds løfte. Denne lutherske grundindsigt synes at være total fremmed for« H. P benægtede, at Luthers lære om spædbarnstroen er en »forlegenhedsteori«, den er en meget væsentlig del af hans trosopfattelse.

Just fordi dåben går tilbage til Jesus og fordi den er genfødselsens bad, afviste P også Roesens hypotese om den såkaldte »ubetingede« dåbspligt (1975 226 f); men en præsts skøn kan aldrig føre til, at der ikke døbes, det kan kun »en åben og utvetydig afstandstagen fra dåbens i selve ritualet udtalte vilkår«, så det ikke drejer sig om en præsts private formodninger, og i givet fald må en sag bedømmes ud fra »en i kirkens orden fastslået regel«, ikke efter regler, fastsat af og kontrolleret af ministerielle jurister. »Biskoppen, ikke kirkeministeren, fører tilsyn med præsters embedsførelse«, og fratages bisperne den embedspligt og de dertil hørende rettigheder, bør deres embede snarest nedlægges, så vi får de kirkelige kontorchefer. »I hvert fald er påstanden om den ubetingede dåbspligt ikke gældende ret, indtil den er prøvet ved højesteret«.

P fortsatte: »Ubetingede pligter« for forældre og præster vil spærre vejen for en sund dåbsteologi og dåbspraksis. Med frihed til at forkynde og forvalte sakramenterne, så kun vilkår givne i ordets og sakramenternes eget væsen binder forvaltere og modtagere, vil i Vesterland, hvor de statskirkelige ordninger og folkekirkelige traditioner er i hastig opløsning, voksendåb og barnedåb i stigende grad komme til at trives som 2 former af den samme dåb, uden at en af dem gøres til den eneste rette, det være sig »nådedåb« eller »trosdåb«. Det mente P ville give »den ægte barnedåb« med begrundelse »i dåbens eget væsen en chance, som den ikke har haft, siden den i 4. århundrede« blev den foretrukne og til sidst den eneberegtigede. Barnedåben forankres da, hvor den alene kan forankres, i hjemmet.

P måtte undre sig over, at Hs arbejde, der var blevet til i økumenisk sammenhæng, »har hentet så lidt inspiration, nemlig slet ingenting fra den tradition, han selv står i«, og han sluttede: Tales der ikke klart og højt om dåben på anden vis end her, da kan det ikke føre til større kirkelig enhed, snarere, og ikke ufortjent, fører det »til stigende polarisering, altså kirkelig u-enighed, inden for de enkelte kirker« (Fønix 210 jfr. KD 17/8 og Geil KC 29).

4. På *Tidehvervs* møde i juni gjorde Søren Krarup (1978 199) – for at lufte ud – op med »den politiske syge og den theologiske holdningsløshed«. Opgøret fortsatte han i sin sidste radiotransmitterede gudstjeneste: »Når vi mener at have fået sagt sandheden i én sammenhæng viser det sig, at vi lyver i en anden«. Hvad der hidtil er udsagt som sand kristendom »er på grund af eftersnak og udvandethed ved at udvikle sig til kristendomsforfalskning, og nu bryder den nødvendige

kritik frem. Det rigtige er blevet alt for rigtigt«. Politisk sværmeri svarende til det, Luther bekæmpede, »er vi ved at stå overfor idag – en eller to generationer efter Tidehvervs opgør. Den anfægtedes kamp for livet er blevet overtaget af de mætte og ligeglades forsøg på at slippe uden om både kampen og livet. Det hele er blevet alt for fingernemt,« »hvis der ikke er nogen frygt overhovedet, fordi alt er blevet ligegyldigt, så kan der jo heller ikke være nogen befrielse. Så er det hele blevet pjat«. Da må loven »netop for evangeliets skyld atter forkyndes i sin fulde udstrækning. Hvor alting er blevet ligegyldigt på grund af automatisk snak om den evigt rare Vorherre, må Guds frygtelighed på ny understreges... Det er sandheden, som det er nødvendigt at sige højt og tydeligt idag, hvor den politiske og ideologiske selvretfærdighed har kunnet brede sig uforstyrret i kraft af fad og eftersnakkende kristendomsforkyndelse, og så skal selvretfærdigheden udfordres. Loven skal lyde. Dommen skal lyde... [fra] den kristendom, der altid er lov og evangelium«³⁴.

Det kom så frem, hvem der havde skilt lov og evangelium og havde givet sig alle mulige politiske og ideologiske overvejelser i vold, idet pastor Knud Møller forsikrede, at der ikke var tale om noget større skisma i Tidehverv (KD 12/7). Andre forstod, at udrensninger af og til måtte til, som Jørgen Thorgaard der fandt, at ligesom i teologien ville Tidehverv »have haft en almen kulturel indflydelse af samme karat hvis man ikke havde været så blinde og døve for alle andre end lige Søren Krarup, der selv har trampet sig vej gennem sumpen, fordi han er en hård ngl, fræk hund og et godt hoved« (BeT 15/7 jfr. KD 18/7).

Johs. Lauridsen, en af de angrebne, dog forsvaret af Knud Møller, vidste, at Tidehverv altid har været spaltet, og var han med dér(?), var det i »det Søren Krarup modsatte Tidehverv, om et sådant findes« (KD 17/7). Da andre udtalte sig offentligt derom, gjorde han det også, selv om det var imod den regel, han mente der var, for »såvidt jeg ved har ingen nogen sinde før brudt det ydre sammenhold; men tiet om de havde indvendinger« (KD 5/9 jfr. 9/8).

Pastor N. C. Lilleør måtte, uden forsøg på at skjule de indre modsætninger, sige, at »evangeliet er og vil altid være fingernemt... Forargeligt er det« (DKt 377, Thv 116). Han fortsatte siden: Den kulturpolitik, Krarup frygter, skal bekæmpes med klare politiske våben. Kirken skal ikke manipulere med en eller anden håndgribelig frygt. »I kirken

[34] Thv 69 (jfr. Horstmann Thv 41, 57); SK mente hermed også at have svaret Bendix Knudsen, Thv. 40 og her 1978 211.

kommer vi for at høre Faderstemmen, ikke tidens stemme. Vi kommer som ulydige børn, men ikke af frygt for straffen. Vi kommer i tillid til den nåde, der går forud for retten«. Iøvrigt giver de, »der har loven som første prædikant... som regel »de andre« et hak i tuden«³⁵.

5. *De grundtvigske véd*, at de skal værne folkekirken mod Aagaard, »menighedsrådsforeningen« og bispemøder (Kiilerich DKt 505 ff. jfr. her 1978 189 f.) – den folkekirke, »som er måske det eneste virkelige bånd, der holder den danske nation sammen til et folk« (Riemann DKt 1979 75 jfr. DKt 390). Der kom så en ny udfordring, »finansministeriets tendens til at tage sig magt i folkekirken« (Ahlmann Olesen DKt 266 jfr. forud p. 158).

Der bruges ikke store ord om Kirkeligt Samfunds arbejde (DKt 267, 505), men man må da fortsat glæde sig over menighedsrådsvalgets resultat, til forargelse for Kr. Friis³⁶. Nogle grundtvigske satte så spørgsmålstegn ved, hvor mange lægfolk man egentlig havde med, og beklagede, at man var stærkere i polemikken end til at forklare, hvad man står for, endsige til at spørge om holdbarhed og tjenlighed af de indtagne positioner.

[35] KD 3/10. Lilleør var ude i en anden disput, da han på vilkår var for, at Christiania bestod (PrfBl 116, 325, 544). Så tilsiges dette sociale sværmeri straffrihed for sin lovløshed og teologens opgave overses, at holde enhver, også øvrigheden, til sit embede, indvendtes det (PrfBl 162, 407, 661). Men hvor borgerskabet bruger Luthers vredagtige sværd til støtte for en uretfærdig rettergang, skal Luthers tale om billigheden fastholdes og sættes ind i tiden, ikke bastet og bundet af »udtryk i tiden og mod tiden ... Kun dogmatikken skøjter hen over de forskelle, tilsyneladende frigjort, og dog bagbundet af en ny kanon«, svarede Lilleør (Thv 115). Da havde L fået besked, for indføres barmhjertigheden som princip i statslivet, er fanden for alvor løs, og det bliver ikke bedre af, at L argumenterer rent verdsligt og politisk, skrev Jesper Langballe – med viden om, at Tidehverv »er stedet, hvor man *altid* skændes for åbent tæppe« – og fortsatte: »Med hvilken ret suspenderer [L] teologien til fordel for en politisk interesse? Hvornår ophører teologen med at være teolog?« Teologen véd at syndernes forladelse har man jo, og kan sikret gå over til den politiske dagsorden, lykkelig befriet for her at stå under Guds fordring (Thv 89).

[36] IMT 478, 617, 635, Det nye år 74 ff og DKT 74, 281 jfr. her 1978 191. – Menighedsrådene satte Riemann på plads, de er »kun principielt folkevalgte«, for råd valgte med 15-20 % af de stemmeberettigede er ikke reelt folkevalgte, de råd vælges af de »kirkeligt interesserede«. Uden viden om, at det havde 2 ministre året før forpurret næsten upåtaget (1978 186) fortsatte R: »derfor beklager vi også, at forslaget om, at menighedsrådsvalg og kommunalvalg skulle kunne afgøres på samme dag, ikke nød fremme«, KD 30/6.

K. S. »kan åbenbart i vore dage ikke markere sig på anden måde end ved grundigt at fastslå sin afstand til alt og alle« var en kommentar (Kelstrup DKt 104, 194, replik 129). Menighedsrådsmedlemmer blev på deres årsmøde advaret af biskop Holm mod, også åndeligt talt at leve efter princippet: Hvor lidt kan jeg mon nøjes med? (MrBl 179). Også sognepræst Ole Christiansen advarede mod den nærliggende forgrovelse, at menighedsrådsmedlemmer ikke må interessere sig for sognets åndelige liv – og mod at tro, at kirkeministeriet kan redde friheden i folkekirken, for den reddes ikke af bureaukratiet. Han håbede også på, at der kom samtaler mellem grundtvigske og missionsfolk, begge vil jo dæmme op overfor karismatikkerne og var imod politiseringen af evangeliet; nok ville de grundtvigske ikke, at sognet skulle erobres for et bestemt kristendomssyn, men de ønskede da, at folk med forskelligt syn i menighedsrådene skabte gode kår for livet i og omkring kirken (Hilsen fra Liselund).

Man må danne frikirke, hvis man ikke respekterer de folkekirkelige forhold som de er, skrev A. Pontoppidan Thyssen, og i stedet for at klage over § 43 om afskedigelse af præster (1978 189) bør man snarere påskønne menighedernes næsten grænseløse langmodighed med præster. Han vendte sig derefter til de hyppigt optrædende ordførere, der foregiver at repræsentere grundtvigianismen: Nogle vil helt lukke øjnene for problemerne, de kan jo flygte til afsides sogne, eller slå sig til ro med en passende teologi, men det ændrer ikke de folkekirkelige forhold, som de kirkelige og samfundsmæssige ændringer har gjort problematiske, og det må til, hvis folkekirken skal bevares.

Grundtvigianismen er nu tilflugtssted for alle, der ikke kan lide Indre Mission, og den egl. kirkelige grundtvigianisme er begrænset til små kredse, der ikke møder synderlig interesse. Tidehvervsgrundtvigianismen er »for en stor del en mangelsygdom, hvis eneste substans er almindelig antipietisme«, men den dominerer i kirkepolitikken, der stadig er bagudvendt – blot ikke mod grundtvigske traditioner, det historisk-kirkelige syn, et aktivt menighedsliv, respekten for lægfolk og en åben forbindelse mellem det kirkelige og folkelige liv. Forbilledet er snarere de gamle højre-bisper med deres ivren for det bestående og imod initiativer; der er dog »formodentlig stadig grundtvigske kredse, som interesserer sig for »menighedens liv og vækst««, mente APT.

Folketinget lever nok stadig op til sit ansvar for folkekirken, men skal linien med demokratisering og frihedslovgivning fremskyndes uht. de stærke ændringer i samfundet, må initiativet dertil i højere grad komme fra folkekirken. Den enkelte sognemenighed bør stadig være tyngdepunktet, selv om der tages et tidssvarende samarbejde op, bygget på fælles ansvarlig interesse og respekt for åndelig frihed. Ved egl. kirkeligt arbejde forudsætter det frivillighed; her bør de højere kirkelige organer betragte sig som samarbejdsorganer for sognemenighederne, og en biskop kan gøre sit ved at nedsætte udvalg og optage forhandlinger om opgaver, eller en gruppe præster og menigheder kan indlede samarbejde. Opgaver for hele folkekirken volder vanskelighed, når en kirkeforfatning bør undgås, men de må løses ved små kommissioner eller mindre officielle udvalg, som bispemøderne, »menighedsrådsforeningen«, præsteforeningen og det mellemkirkelige råd.

Bisper som menighedsråd må kunne samles om fælles initiativer, og de må kunne tages partielt og forsøgsvist, f. eks. i et stift eller i mindre enheder, og det uanset om

organerne bliver fuldt repræsentative for de kirkelige partier, skrev PT og nævnte helt konkret 2 reformer: Brugen af rådighedsbeløbet er urimeligt begrænset, både mht. penge og anvendelsesmuligheder; ved bispevalg var det påtrængende nødvendigt at få ændret grundlaget, for det var ikke i helhedens interesse at landssynspunkter var favoriseret, når folkekirkens arbejde for langt størstedelen foregår i bymæssige områder (jfr. 1978 note 14).

Pontoppidan Thyssen sluttede: »Lad folkekirkens stilsandsmænd få al den ro og stilstand de ønsker. Men de tegner ikke folkekirken som helhed, så de må ikke få lov at hindre dens udvikling efter nutidens behov i ensartethedens navn«; fælles rammer, men især stor bevægelighed indenfor rammerne, det må være fremtidens løsen, hvis folkekirken ikke skal stagnere (Dansk Kirkeliv 19 ff jfr. 1974 214).

Jørgen Thorgaard eftersøgte folkeligheden landet rundt (WA 29/9ff.). I Asperup fandt han »den grundtvigske bevægelses folkelige virkninger, men kilden er tørret ud«, og han måtte spørge, hvorlænge virkningerne da holdt sig, og om alt det af frisind og foretagsomhed, som grundtvigianismen har leveret dansk folkelighed, »om føje tid vil være forsvundet, døet væk?« (WA 22/12). Før havde Thorgaard skrevet: »Grundtvigianismen... har for tiden dødskrampe, ... sagt venligere... har den sejret sig (omtrent) ihjel« (BeT 15/7). Professor Chr. Thodberg gjorde op: »Jeg synes, at grundtvigianismen på mange måder er kørt fast. Den er ikke den store inspiration, som den kunne være« og kan blive, hvis man beskæftiger sig med Grundtvig igen (KD 6/2 79).

6. De senere års spænding mellem *Indre Mission* og *KFUM* og *K* udløstes ved et brud, da IM – for at sige klart nej til »den omsiggribende opløsning af ægteskabet« – måtte stå fast på, at fraskilte ikke kunne ansættes som forkyndere. Og da *KFUM* og *Ks* fællesbestyrelse fandt grund til at omsinde sig og ikke forskelsløst ville nægte enhver fraskilt ansættelse, trak IM sin repræsentation dér tilbage, mens *KFUM* og *Ks* repræsentation i IMs bestyrelse ophørte. *KFUM* og *K* mente så, at sagen var brugt til at fremkalde et brud, så samarbejdsaftalen faldt bort og ikke længere forhindrede IMs missionærer i at starte et eget ungdomsarbejde, hvor de fandt grund til det; strammerne i IMs bestyrelse havde, i kraft af en ensidig selvsupplering, vundet endnu en sejr³⁷.

Der sker en tydelig drejning mod IM i mange *KFUM* og *K*-foreninger, enkelte steder går det modsat, sådan nøjedes pastor Ørum Jørgensen med at gøre det op, for ikke at modvirke at *KFUM* og *K* på landsplan bliver IMs ungdomsarbejde (Det nye år 86, jfr. KD 16/1, 20/1, 7/4, 9/5, 13/5, 3/7). Men sidst på året gav KD – forud bebrejdet, at det gav indtryk af, at der kun er problemer omkring IM, ja at det viste »ensidighed i behandlingen af IM« (Det nye år 77 f) – plads til debat om bruddet.

KFUM og *K*, ikke IM, har overholdt den fælles samarbejdsaftale (1977 188), men nogle missionærer undergraver bevidst *KFUM* og *K* for at IM kan få sit eget

ungdomsarbejde, skrev generalsekretær Jørgen Bruun, KFUM og K, for at gå ind på det aktuelle, fraskilt ansættelse: Det kan se ud, som IM står fast i en tid, hvor alt flyder, mens vi viger, men vi mener ikke at kunne begrænse Guds tilgivelse og oprejsning og må give det reel virkning i et menneskes liv og fællesskab med andre. Bruun gav selvsuppleringen skylden for bruddet, den har ført til større ensidighed i IMs bestyrelse (KD 15/11 f, 5/12 jfr. 20/11 f, støtte fra sekretærforeningen KD 4/12). Med hvilken ret gøres skilsmisse til det eneafgørende punkt, hvor forkyndere skal stå uangribelige, som om ikke alle i samme grad er dømt af Guds ord? IMs bestyrelse og missionærerne synes, påvirkede af tilgang fra KFS og Luthersk Missionsforening, på vej væk fra åbenhed, og i sin erklæring af 12/12 søger IM endog at løsgøre sig fra folkekirken, for før skulle missionærerne søge samarbejde med præsterne, hér stilles de frit, skrev formanden for KFUM og Ks fællesbestyrelse, pastor Eskil Agger; han mente, at der i den aktuelle sag var forskelligt syn både i IM og KFUM og K (KD 13/12, 20/12 jfr. 21/12).

Det er KFUM og K, som imod en stor del af bevægelsen, her indtager et nyt standpunkt, svarede IMs formand, Kr. Friis (KD 16/11 jfr. 4/11, 23/11) og fortsatte: Det er ikke ensbetydende med en ansættelse, at enhver angrende synder kan få tilgivelse, for da blåstemples skilsmisse; moderne teologi sluser hedenskab ind i den folkekirke, vi alle dage har kæmpet for, og stadig flere løsner sig fra den kristne tro; når flere og flere ægteskaber opløses, også blandt præster, har IM bestemt sig til, tydeligere end nogensinde at slå fast, at det er forkert. Friis mente, at selve det, at der havde måttet laves en samarbejdsaftale, vidnede om alvorlige divergencer, fordi KFUM og K »bestemt og bevidst« har lagt luft mellem sig og IM ved, nævnt »i flæng: dans, økumeni, kirkedage, kvindelige præster etc.« (BeT 26/11, KD 4/12 f, jfr. 16/1, 20/1, 7/4, 20/11, 8/12 og 3/1 79 samt her 1974 228, 1971 206, 1970 162). IMs bestyrelse sagde i sin erklæring, at den ikke havde lagt op til bruddet, og alle steder hvor der var et godt forhold til KFUM og K stilledes missionærerne frit overfor, om

[37] Andre sager rejste kritik af selvsuppleringen. IM-samfundet i Børkop havde jo, bl. a. for at værgе den tidl. højskoleforstanders frihed, henvendt sig til IMs bestyrelse, der svarede, at Bibelhøjskolen havde sin egen ansvarlige bestyrelse, selv ønskede den »også fremover at give plads for et sådant skolevirke og skolesyn« som H. Wagner har (IMT 135, Det nye år 84 jfr. her 1978 note 44). Børkopsamfundet svarede, at det havde håbet, at bestyrelsen ville skabe tillid om sig, ved at søge at samle IM i gensidig respekt for de forskellige opfattelser, formanden måtte nu sætte spørgsmålstegn ved sin forbliven i IM og/eller bestyrelsens selvsupplering (KD 26/1). Afskedigelsen af en missionær, på grund af samarbejds vanskeligheder, fik den overvejende majoritet af IM-samfundet i Asnæs til at protestere mod den enerådige, selvsupplerende bestyrelse (KD 15/2); siden tilbød IMs bestyrelsesmedlemmer at tage ud til møder i de 80 lokale kredse, for at skabe en bedre kommunikation (KD 27/2). – Iøvrigt vandt IM sejr i sagen om beskatningen af Langå missionshus (1978 note 46), det henvendte sig til indenrigsministeriet derom, og et spørgsmål fra KrF viste afgørelsen dér, at kommunen også vil kunne fritage missionshuse for grundskyld, selv om de alene anvendes til møder af religiøs karakter, Ft 1/3 6884 f.

de vil optage samarbejde, ganske som de er frit stillede overfor præsterne (IMT 963 og 1979 4, KD 13/12 f).

Friis' udtalelser var »en hård og bedrøvelig skærpelse af uoverensstemmelserne«, for hidtil har parterne respekteret hinandens ret til at have forskellig opfattelse, skrev KD (leder 5/12). Andre måtte så dementere påstande om IMs højredrejning (Ørum Jørgensen og Ulsdal KD 20/12 f contra 14/12, 21/12 jfr. her 1978 204, 1976 340, 1975 249, 1974 229). »Indre Mission er på vej ind i den bogstavtrældom, der slår ihjel«, sagde fhv. forstander Johannes Müller siden (BeT 2/3 79).

Bruddet en kendsgerning bemærkede KFUM og K, at man i hvert fald ikke (længere KD 4/12, 27/12) havde planer om at ansætte fraskilte, og at ingen fraskilte bliver ansat før efter det ordinære landsmøde 1980 (KD 14/12, 5/1 79); da var en erklæringskrig igang, og der arbejdedes for et ekstraordinært landsmøde (KD 7/12, 20/12, 23/12), mens IM-samfundet i lkast bebrejdede IMs bestyrelse, at den gang på gang traf principbeslutninger uden støtte i lokalkredsene (KD 18/12).

IMT oplyste at dets bagside havde fået ny redaktør (IMT 1979 20). En enig bestyrelse havde afsat pastor Poul Henning Fromsejer, og han gættede på grundene: Der var skrevet for meget om sider af kirken, »som ikke er mærket med IMs monopoltilsynstempel«. Han vidste, at dråben, der fik bageret til at flyde over, var hans nok lidt hastige udtalelser om førægteskabelige forbindelser (KD 10/1 79 jfr. 30/8^{og} og pro-fide nr. 6 samt her siden p. 183).

Hændelserne kunne gøres sådan op: Det brud, definitivt i hvert fald på landsplan, kan gøre IM til en del af den reaktion på den folkekirkelige udvikling, der til sidst kan føre til skilsmisse mellem stat og kirke. Modsat er KFUM og K blevet fri til at arbejde som folkekirkens ungdomsbevægelse og kan derved få afgørende betydning for dens eksistens (Flemming Behrendt WA 12/1 79 jfr. KD leder 14/12).

7. *Den karismatiske bevægelse* vandt først i 70'erne mest frem i frikirkerne, men i de senere år har den taget stærkest fat i den evangelisk-lutherske kirke – med vækst både i bredden og dybden, skrev sognepræst Svend C. Boysen³⁸ og mente, at 80-100 folkekirkepræster var med (VAF 28/11). Landskendt blev bevægelsen i 1978, især på grund af flere forbønsgudstjenester og helbredelsesmøder.

Forbønsgudstjenester fulgt op af helbredelsesmøder i menighedshusene, hvor udenlandske kirkefolk viste deres nådegaver, fik nogle folkekirkepræster til at glæde

[38] KD 30/5, 4/7, Troens Bevis nr. 8, BeT 2/4, WA 3/3; jfr. KD 28/5, 8/6, 21/6 alt i 1977 og her 1978 note 43, 1977 188 og 1976 341. – »Udfordringen« bragte i juni stof om »Fornyelsen i IM«, hvad der fik Friis til såre bestemt at advare mod infiltration: IM har af separatisme vist aldrig oplevet »noget tilsvarende, forklædt i rigtige etiketter« IMT 643. Siden nægtede IMs bestyrelse at godkende en formand for et IM-samfund, der indkaldte karismatiske forkyndere, KD 21/12 – på forsiden med overskriften »Nyt opgør i IM«.

sig over helbredelser og vækkelse. Andre tvivlede om det kirkeligt berettigede heri – var helbredelserne blot éngangs begivenheder, der hørte fortiden til (KD 14/2) – eller om det menneskelige og lægeligt forsvarlige i at give håbløst syge håb, hvor kun »folkesygdomme« blev lægt (KD 11/2 ff, 29/9, 2/10, 5/10, 9/10, 13/10, 16/10 ff »det nærmer sig svindel«, 26/10).

Sønderborg-stævnet fik kirkeministeren til at forhøre sig nærmere derom (jfr. Pol 17/2: Bøn og håndspålæggelse gav 7.000 i kirkebøssen). Han blev kraftigt formanet af KD til at holde »fingrene væk«, først langt senere kunne det evt. blive en ministersag, »og da kun fordi præsterne også er tjenestemænd i Folkekirken« (leder 15/2). Nærmere orienteret ville ministeren ikke foretage sig videre, dog ville biskop Kragh være »opmærksom på forholdene« (KD 3/3 f). Om et velbesøgt stævne i København skrev pastor Lars Bekker: Folk strømmede til og det var ikke indbildning, at her var Kristus, for vi erfarede »det samme liv og de samme tegn som NT skildrer hos de første kristne« (Udfordringen nr. 8). Siden fulgte stævner i Silkeborg og Give, og begivenhederne nøje fulgt (KD 2/10, 9/10, 16/10, 18/10) bad KD – der måtte reagere, for troen er tillid til Kristus ikke til religiøse oplevelser, og som var bekymret over at uhelbredeligt syge fik falske forhåbninger – »de kirkelige tilsynsmyndigheder« overveje »den karismatiske bevægelses adgang til vore kirker og folkekirkelige menighedslokaler« (leder 2/10).

Pastor Boysen, Give ændrede i ritualen, ordene til det nys døbte barn om Gud, som »nu har genfødt dig« blev til, at Gud »genføder os« i dåben. Udspurgt derom kaldte andre det svækkelse af ritualens klare ord om genfødsel i dåben, eller et teologisk kætteri, hvor Ruben Jørgensen havde vist pædagogisk tåbelighed (KD 12/5 f). Snart meddelte B dog sin biskop, at hans midlertidige ændring havde »udtjent sin værnepligt«, at gøre opmærksom på den ordning for dåben, som Gud sætter, »at dåben er uadskillelig fra Åndens gerning, hvilket for os bl. a. betyder bøn og modtagelse. Den er uadskillelig fra troen, som er at få del i Guds rige, og fra troens erfaring af »Kristus i os«« (KD 18/5, 22/5, 30/5).

Siden klagede forældre over, at Boysen på en lejr under psykisk pres havde hvervet konfirmander for den karismatiske bevægelse. B svarede, at han og »nogle fungerende medlemmer af menigheden« havde svaret på børnenes spørgsmål, »hvor Guds Ånd havde vakt behov og længsel« (især VAF fra 22/11, JyPo 23/11, KD 24/11), senere fortsatte han: Det er klart, at man møder modstand, når man står centralt i en kirkelig fornyelse (VAF 28/11), og en præst kan ikke imødekomme krav om en neutral undervisning (KD 29/11). De fleste forældre holdt deres børn hjemme og ønskede, at en anden præst overtog dem. Biskop Dons Christensen mente, at sagen kunne slutes, da B havde erkendt og beklaget, at der var handlet »kritisabelt«. B benægtede dog at have erkendt dette (KD 20/12 ff). For at få tingene sat på plads fandt provst Folmer Schjøth grund til at offentliggøre sin indstilling til biskoppen: Der var sket særprægede ting på den lejr, og når menighedsrådet ønskede den manglende tillid til præsten genoprettet, burde B lægge hovedparten af sit arbejde i sognet i stedet for at gøre kirken til karismatisk valfartscenter. FS tilføjede: Give er privilegeret ved at have 2 præster, folk kan henvende sig til den præst, de har tillid til (KD 23/12).

En udtalelse af Folmer Schjøth om, at det var helt forkert af en præst i konfirmandstuen at påvirke de unge til at følge sin »egen overbevisning«, fik

Riemann til at skrive: »Selvfølgelig må der og bør der indoktrineres« (JyPo 30/11); andre fortsatte: Målet er dog, at børnene bliver berørt af evangeliet, her må kirken ikke lade sig skræmme af folket, den er ikke folkets, men Guds! (Langagergaard KD 6/12 jfr. BeT 31/12).

8. *Kristeligt Folkeparti* synes at kunne overleve, om det ikke kører sine mærkesager for hårdt – og uanset, eller fordi, det gik med i et »borgerligt-liberalt« samarbejde. KrF betonedes dog, at det bevarede sit særpræg og ikke var med i blok-politik, men i en positiv opposition til en for usikker S-mindretalsregering, et fælles valgprogram var dog på tale.

Gallup og AIM gav oftest KrF 2-3 %, mens Observa placerede det nær spærregrænsen, en enkelt gang under (JyPo 19/3 jfr. KD 10/2 og leder 20/4). Skønt KrF opstillede langt flere steder gav kommunevalget tilbageslag: Der var solid fremgang på Bornholm (hvor der opstilledes alle steder), gevinst i Sønderjylland, »ellers tilbagegang overalt«, omend Ringkøbing og Nordjylland amter »holdt stillingen pænt« (idé-politik 10/3 jfr. 17/3).

Partiet viste mange gode viljer, men stilfærdigt konstaterede det, at flertallet i folketingsudvalget standsede behandlingen af abortforslaget (idé-politik 26/5, Fårbog 358 jfr. her 1978 208). Da havde Jens Møller på nok et selvransagende landsmøde udtalt, at KrF hellere måtte gå ned med ære og samvittighed i behold, end gå på akkord med sine fundamentale ideer, fremfor alt abortsagen. Han tilføjede: Vi bør nok tage formen for vore henvendelser til offentligheden op til overvejelse (idé-politik 5/5 jfr. 28/4, KD 10/2, 20/2); resten af året forblev det derved. – KrF »er ganske vist ikke usikkert i abortspørgsmålet, men sagen selv fortøner sig og tabes af syne i den moralske valenheds tåge. Som sag er den tabt«, skrev WA (leder 28/4), mens Poul Schlüter mente, at fanatismen hos KrF havde lagt sig (KD 6/1).

Uden det gav udsving i meningsmålingerne (Jens Møller vidste også, at mange fra KrF var gået over til KF, idé-politik 25/8 jfr. her 1978 note 48) lod KrF sig friste af andres ønsker om et borgerligt alternativ til S-regeringen (KD 6/1), og det blev til et »samvirke« med V, KF og CD, kaldt »Firkløveret« (BeT 21/5, 2/7, KD 16/5, 19/5, WA 19/5, 4/8). Regeringen havde vist uvilje til at forhandle hen over midten, og, pointerede Jens Møller, der er kun tale om »fælles fodslag så langt det kan lade sig gøre«, ikke om blok-politik, men forsøg på at skabe en værdig opposition, der ikke vil have regeringen ned med nakken (radioen 17/5, KD 10/3, 19/5, Sjællands Tid. 10/6, idé-politik 19/5, 16/6, 4/8); Chr. Christensen bebudede dog: Udskriver regeringen valg, kommer der et fælles valgprogram (KD 1/7 her også advarende leder, idé-politik 30/6).

SV-regeringen satte KrF som andre partier i et dilemma, og i september, hvor regeringen gjorde momsforhøjelsen til 20 1/4 % til et kabinetspørgsmål, stemte nogle fra KrF imod i folketingssalen, mens 2 gik udenfor og derved sikrede forslagens vedtagelse (Ft 8/9 12596 ff jfr. 12590); det var for smart, ja hykleri sådan at stemme både for og imod, hed det (KD 9/9, 15/9, Pol leder 9/9 jfr. idé-politik 15/9).

Flere partiers initiativer vedrørende folkeskoleloven (1978 note 48) blev koordineret, for at skabe et alternativ til Ritt Bjerregaards sabotage af loven (KD

15/7, idé-politik 2/6, 23/6). Forud havde KrF gentagne gange bevidnet sine særlige interesser, især for kristendomsundervisningen. Herunder fralagde det sig ansvar for fritagelsesbestemmelserne, de skyldtes SF (KD 11/1 jfr. her 1976 330), og lovede at søge fagets kår bedret »snarest muligt« (KD 20/2), og en landsmøde-udtalelse gik ind for at folkeskolen får »en ny formålsparagraf, der er baseret på det kristne menneskesyn«, for vi skylder børnene en skole med normer og værdibegreber, der ikke bringer dem i konflikt med forældrene (idé-politik 28/4). Resultatet blev den forligsaftale, som skal gavne andre fag; men KrF arbejder videre for sine egne ønsker, lød det (Ft 23/11 2913 jfr. foran p. 161f).

Et forslag om at anerkende det midlertidige styre i Rhodesia rejste især debat i dele af KrF, men da den udfoldede sig i KD (bl. a. leder 21/10, 22/11, 2/12, 5/12, 7/12, 13/12, 19/12) blev bladet påny bebrejdet, at det hetzede mod KrF (KD leder 14/12, 19/12 jfr. bl. a. idé-politik 27/10, 8/12 og her 1978 209).

Kristelig Dansk Fællesforbund melder om fremgang. Men skønt højesteret tilkendte et af dets medlemmer erstatning for uberettiget afskedigelse, foretaget af Fyns Amtsråd efter pres fra Dansk Kommunalarbejderforbund (KD 22/2, 5/4, leder 15/6), finder det, at dets medlemmer reelt er udelukkede fra store arbejdsområder (KD 11/10 jfr. leder 24/11). Det fik, på KrF-initiativ, en forbundsstøtte i det u-politiske Fagligt Fællesskab for Kristent Demokrati. Dette skal præge fagbevægelsen indefra og kæmpe for frit fagforeningsvalg og for at fagbevægelsens medlemmer fritages for at støtte bestemte politiske partier (KD 1/9, 2/11, idé-politik 15/9).

Teologerne Kaj Bolmann og Knud Moos fremlagde en analyse af KrF: Det er småborgerskabets reaktion mod udviklingen. Det ser bestandig sin eksistens truet og får her kristeligt bekræftet sin kamp for hele kulturarven; i forhold til Z og CD er KrFs basis ret snæver. Den praktiske politik formuleres ud fra reaktioner mod S og de borgerlige partier, men den tredje vej kan alene angives på livssynsområderne, religion, moral, skole og kultur. Den hidtidige teologiske kritik af KrF kalder forfatterne uholdbar, partiet virker jo i respekt for to-regimentelæren; den kritik er »abstrakt og formel«, uden syn for det afgørende, om kristendommen indgår samfundsmæssige forbindelser, så den spiller en befriende rolle for mennesker (»Kristeligt Folkeparti – den kristelige kernepolitik og småborgerskabets deklassering«, udgivet af den Teologiske Fagkritikgruppe i Århus, en »erklæret socialistisk organisation«). Kirketjenesten i Danmark har hidtil ikke ofret KrF mange ord; men da den påbegyndte udgivelsen af organet »Groft salt« fik de 2 forfattere stor plads i det første nr. til at skildre KrF.

9. Godt 170.000 par – hvert 8. af samtlige »par« i landet – menes nu at leve papirløst, 43 % regnede så med at gifte sig, det ville 27 % ikke (Pol 19/7 BeT 31/12). Endnu et par love blev vedtaget med bestemmelser der ligesom anerkender *de papirløse forhold*³⁹. – Skønt det kendte svaret (leder 23/8) spurgte KD teologer om deres eller kirkens syn på et nyt fænomen (som det var bebrejdet for at støtte, ved at bringe billeder af), at unge ofte får deres børn døbt, når de vies; de teologer var ingenlunde fordømmende, snarere forstående, papirløsheden skyldtes også alvorlig

respekt for ægteskabet hos de unge, og på mangfoldige områder forfordeler samfundet økonomisk de gifte⁴⁰.

Rødstrømpebevægelsen udkastede en idé med 10-årige ægteskabskontrakter (KD 23/8 Pol 12/9). Den vandt ikke bifald. Også her får den stærkeste part de bedste betingelser, så lad os hellere ophæve forsørgerbegrebet og gøre både mand og kvinde til selvforsørgende individer, mente Hanne Reintoft, »det vil også stoppe nogle af lovgivningens overgreb på ægteskabet« (Pol 25/8).

10. Kirkens forhold til *homofili* kom stærkere i forgrunden (1974 224 f.), en eller flere bisper og fremtrædende teologer ønskede, at kirken reviderer sin holdning her⁴¹. Et forslag om en art kirkelig velsignelse

[39] I pensionsreformen betød Lov om boligydelse til pensionister, at der til folk, som har levet i »ægteskabslignende forhold« gennem de sidste 5 år, kan ydes som til ægtepar (§ 13 stk. 4-5), noget som KrF gik imod (Ftårbog 234), i en lovændring vedrørende folkepension foretoges så »et skridt i retning mod det endelige mål, ens pensioner til samgifte pensionister og enlige pensionister« (Eva Gredal Ft 18/1 4665, KrF vældig glad Ft 26/5 11276; Ftårbog 239). Den nye lov om arbejdsskadeforsikring sidestiller også ægteskaber og ægteskabslignende forhold af 5 års varighed (Ftårbog 259), hvad der fik socialdirektør Koldby Nielsen til at skrive: Det er »en grov lovgivningsfejl, når man i en social lov eller en skolelov ... også tager et tværgående princip med« (KD 29/4 jfr. her 1978 210). Skatteministeriet må være mere nøjeregnende, papirløse kan ikke påberåbe sig regler for gifte hvor det er fordelagtigt, hævdede det, og Østre Landsret gav det medhold i en dom over en mand, som henviste til, at det offentlige f. eks. ved børnetilskud jo sidestiller papirløse og gifte, Pol 6/1 79.

[40] Poul Henning Fromsejer, Paul Honoré og Knud Münster KD 30/8 jfr. Honorés svar 12/10 til missionær H. C. Bechmanns »gudløst og falsk« KD 7/9 samt her 1976 342 f.

[41] Det forlød at bisperne ved et ekstra-møde ville drøfte homofili (KD 7/1; glæde derover KD 18/1, 2/2, 27/2), og at Ole Bertelsen havde forberedt en dybtgående undersøgelse (Pol 19/5), bisperne mente nu ikke, at der forelå materiale, egnet til at drøfte (KD 20/5). 5 teologer var i gang, overbeviste om at kirken bør revidere sin holdning til de homofile og drage den konsekvens, at præster, der er villige til det, bør kunne give homofile par en art kirkelig velsignelse af deres samlivsforhold, så de ikke er stemplede som mindreværdige eller syndige. De gik til bisperne, for at disse skulle gøre deres dertil hver i sit stift (PrfBl 683). Bagefter måtte Theodor Jørgensen undre sig over, at bisperne kunne lade hele det problem ligge (KD 11/10, 14/11 jfr. 6/2). Homofile præster må tie om deres situation aht. deres embeder, skrev WA imens (25/8), for kirkeministeriet havde i 1975 spurgt bisperne om homoseksuelle kunne blive præster, og det var de stort set imod (PrfBl 404 jfr. her 1976 342), men ikke alle tav nu (KD 2/11 DKt 517 jfr. om »Åben kirkegruppe« KD 27/11 76 og 25/77).

afviste bisperne, de var »uden kompetence til at indføre nye kirkelige handlinger« (KD 22/9 jfr. DKt 517, KD 5/12). Afnødt svar skrev biskop Holm, at sådan velsignelse måtte betragtes som »en sensationel nydannelse«, der utvivlsomt ville møde »stor skepsis hos en meget stor del af folkekirkens medlemmer« (KD 23/10). KD kommenterede: Det synes overset, at kirkens forhold til homofili først og fremmest drejer sig om at tage de homofile alvorligt og respektere dem ved sjælesorg. Men problemet bør tages op, alt for længe er homofile fornægtet eller direkte fordømt af medkristne; da homofili er kriminaliseret, er et ansvarligt homofilt liv under de samme krav, som stilles til det heterofile flertal, umuliggjort (KD leder 17/11 jfr. Honoré PrfBl 401, 521).

11. Det ser ikke ud til, at forhandlingerne med justitsministeriet fører til, at et oprettet livstestamente ubetinget respekteres. Formanden for Folketingets retsudvalg, Ole Espersen mente dog, at de gældende love stiller patient og læge for usikkert (dagspressen 5/3 f. jfr. her 1977 194). »Sager« rejser også stadig debat om retten til en værdig død. »Grænsen mellem aktiv og passiv dødshjælp« er hårfin, sagde lektor i strafferet Vagn Greve og foreslog, at læger, jurister, etikere og lægfolk arbejder med at fastlægge normer, så den enkelte læges etiske normer ikke bliver bestemmende – eller det begrænsede maskineri på hospitalerne, som gør at der må prioriteres hvad og hvem, der kan behandles, mens de uværdige forhold, mange hospitaler må byde døende, forargede⁴².

Videnskaben kan lave kopier af mennesker, sagde læger ude som hjemme for at spørge om det etisk forsvarlige i at pille ved menneskelige arveanlæg (BeT 16/7 KD 19/7). Jeg misbilliger en sådan »forædling« og må spørge mig, om teknikken er overladt til naturvidenskaben, mens teologerne hygger sig, måske fordi de i århundreder har befundet sig på magthavernes side, skrev læge Munk Olesen (e. KD 19/7). Samtidig bebudedes fødslen af det første reagensglasbarn i England, og teologer dér som Vatikanet erklærede sådan kunstig befrugtning for ulovlig; hjemlige læger spurgte også om det etisk forsvarlige i at ødsle penge på at kunne hjælpe enkelte kvinder, fremfor at hjælpe de vanskeligt stillede blandt de, der allerede er født (KD 19/7, 29/7, BeT leder 30/7, 29/10); et par præster ytrede sig da herom (JyPo 23/7 KD 1/8) og en læge prædikede (KD 24/10).

[42] BeT 17/12 jfr. 30/9, 31/12, FIA 15/6, Pol 3/1 79. Et vidnesbyrd om at man ikke længere fortier døden var, at mange i sene aften timer efter en teaterforestilling fulgte drøftelser »om døden, den døende og de pårørende« Pol 12/1 79.

Alle gravide kvinder over 35 tilbydes nu at få undersøgt, om de vil føde mongol-børn. Det rejste igen et etisk problem – for læger og KrF! – da der i givet fald ikke kan tilbydes anden behandling end abort (FIA 5/9 KD 13/10).